

Θεωρητικής Κατεύθυνσης
Ιστορία 2^ο μέρος
Γ' Λυκείου

Επιμέλεια: Ελένη Μαυρίδου

e-mail: info@iliaskos.gr

www.iliaskos.gr

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

**Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΚΟΜΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ**

(1821-1936)

Β. ΧΕΙΡΑΦΕΤΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΗ(1844-1936)

Γ. ΔΙΚΟΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ(1880-1909)

Δ. ΑΝΑΝΕΩΣΗ- ΔΙΧΑΣΜΟΣ (1909-1922)

B. ΧΕΙΡΑΦΕΤΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΗ(1844-1936)

ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1844

✚ Η επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843:

- έδρασε καταλυτικά στη διαμόρφωση των πολιτικών πραγμάτων.
- Γιατί χάρη σ' αυτήν:
 - ❖ Οι πολιτικές και ιδεολογικές αντιλήψεις των κομμάτων εκφράστηκαν με μεγαλύτερη σαφήνεια
 - ❖ τα κόμματα άρχισαν να παίζουν ενεργότερο ρόλο στην πολιτική ζωή της χώρας.
 - ❖ Κατά τη διάρκεια των συζητήσεων για το σύνταγμα έγιναν σαφέστερες οι μεταξύ τους διαφορές .

✚ Πάντως, και τα τρία κόμματα τάχθηκαν ΥΠΕΡ του συντάγματος.

✚ Ακόμη **και το** ρωσικό θεώρησε την ψήφιση συντάγματος ως μοναδική λύση, αφού δεν ήταν δυνατόν να ανατραπεί ο Όθων.

⇒ Το ζητούμενο λοιπόν κατά τη διαδικασία διαμόρφωσης του συντάγματος ήταν ο **περιορισμός των εξουσιών του βασιλιά.**

✚ ΟΙ ΗΓΕΤΕΣ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ

- Η δυναμική παρουσία των κομμάτων στην πολιτική ζωή της χώρας αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι οι τρεις ηγέτες τους **δηιούθυναν τις εργασίες της Εθνοσυνέλευσης κατά το 1843-1844.**
- Οι ηγέτες αυτοί **κατόρθωσαν :**
 - ❖ να αποφύγουν τις ακραίες θέσεις,
 - ❖ να επιβληθούν στις ριζοσπαστικές ομάδες των κομμάτων τους
 - ❖ και να πάρουν από κοινού αποφάσεις για τις συνταγματικές ρυθμίσεις.

✚ Οι κομματικές παρατάξεις:

- συμφώνησαν στην ανάγκη να κατοχυρωθούν συνταγματικά ορισμένα **θεμελιώδη δικαιώματα:**
 - ❖ η ισότητα απέναντι στο νόμο,
 - ❖ η απαγόρευση της δουλείας,
 - ❖ το απαραβίαστο του οικογενειακού ασύλου,
 - ❖ η ελευθερία γνώμης και τύπου,
 - ❖ η προστασία της ιδιοκτησίας,
 - ❖ η δωρεάν εκπαίδευση.

⇒ Όλοι οι αντιπρόσωποι συνειδητοποίησαν ότι υπήρχαν αξίες και δικαιώματα που έπρεπε να προστατευτούν από την αυθαιρεσία της κρατικής εξουσίας.

➔ **ΑΛΛΑ** μια αδυναμία ήταν το ότι δεν κατοχυρώθηκε συνταγματικά το δικαίωμα του **συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι**, πράγμα που μπορούσε να φέρει εμπόδια στη συγκρότηση κομματικών μηχανισμών.

✚ Με το σύνταγμα:

- **καθορίστηκαν και οι βασιλικές εξουσίες.** Μεταξύ των σπουδαιοτέρων ήταν:
 - ❖ η συμμετοχή του βασιλιά στην άσκηση της νομοθετικής εξουσίας
 - ❖ και η αρχηγία του κράτους και του στρατού.

Όμως, καμία πράξη του δεν είχε ισχύ χωρίς την προσυπογραφή του αρμόδιου υπουργού

- **Με άλλες διατάξεις,**

α) κατοχυρωνόταν, με ελάχιστους περιορισμούς, το δικαίωμα της καθολικής ψηφοφορίας για τους άνδρες, ρύθμιση που αποτελούσε παγκοσμία πρωτοπορία

β) οριζόταν η εκλογική διαδικασία, σύμφωνα με την οποία οι εκλογείς :

- ❖ μπορούσαν να δώσουν θετική ψήφο σε όσους υποψηφίους ήθελαν
- ❖ συμπληρώνοντας ψηφοδέλτια, ακόμη και διαφορετικών Συνδυασμών

γ) προβλεπόταν η ύπαρξη Βουλής και Γερουσίας.

- ❖ Οι **γερουσιαστές** θα διορίζονταν από τον βασιλιά
- ❖ και θα διατηρούσαν το αξίωμά τους ισόβια

✚ ΓΙΑ ΤΑ ΚΟΜΜΑΤΑ

- Συνταγματική πρόβλεψη για τα κόμματα δεν υπήρξε.
- Ο κανονισμός της Βουλής προέβλεπε ότι η σύνθεση των κοινοβουλευτικών επιτροπών θα γινόταν **με κλήρωση**. Αυτό αναγκαστικά οδηγούσε τις παρατάξεις σε:
 - ❖ **διαβουλεύσεις** και,
 - ❖ ορισμένες φορές, **σε συναίνεση**.

✚ Το δικαίωμα της καθολικής ψηφοφορίας

- δημιούργησε **νέους όρους** για την πολιτική και κομματική δράση,
- καθώς **ανοίχτηκε ευρύ πεδίο** για τη συμμετοχή πολιτών και κομμάτων στο δημόσιο βίο
- και **διευκολύνθηκε** η διεκδίκηση συμφερόντων.

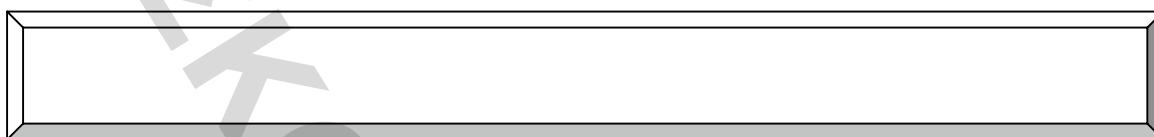
✚ οι φιλελεύθερες πολιτικές διαδικασίες και η λειτουργία κομμάτων να ήταν:

- προϊόν μιας μικρής πολιτικής ηγετικής ομάδας,
- να μην ανταποκρίνονταν στις ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας
- και να αναπτύχθηκαν κατά μίμηση δυτικών προτύπων, τα οποία στην εφαρμογή τους παραμορφώθηκαν λόγω του μικρού βαθμού ανάπτυξης της ελληνικής κοινωνίας.

✚ Όμως, ανεξάρτητα από τις επιδράσεις δυτικών προτύπων:

- ο **κοινοβουλευτισμός** στην Ελλάδα
 - ❖ ρίζωσε
 - ❖ και ακολούθησε τους δικούς του δρόμους, για να ανταποκριθεί στις ιδιαίτερες ανάγκες, τα προβλήματα και τα αιτήματα της ελληνικής κοινωνίας.

- Εξάλλου, για την πολιτική ενεργοποίηση μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού και για τη σταδιακή συγκρότηση ενός κράτους δικαίου, **δεν θα αρκούσε μια διαδικασία μίμησης.**
- **Τα κόμματα αποτελούσαν:**
 - ❖ αναγκαιότητα της εποχής
 - ❖ και ανταποκρίνονταν στις ανάγκες των ανθρώπων που τα συγκρότησαν.
 - ❖ Πάντως, τα κόμματα αυτής της περιόδου δεν μπορούν να χαρακτηριστούν με σημερινούς όρους (αριστερά- δεξιά, προοδευτικά-συντηρητικά).

* **ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΜΟΝΑΡΧΙΑ**= μορφή πολιτεύματος σύμφωνα με την οποία, την ανώτατη εξουσία την ασκεί μόνο ένα πρόσωπο, ο μονάρχης, με βάση το σύνταγμα

🚩 Τα πολιτικά κόμματα

- μολονότι μπορούσαν να αναπτυχθούν περαιτέρω μέσα στο νέο συνταγματικό καθεστώς,
- έδειξαν συμπτώματα **στασιμότητας**
- και **δεν ανταποκρίθηκαν στις νέες ανάγκες,**
- έτσι οδηγήθηκαν **σε παρακμή.**

🚩 Το Ρωσικό κόμμα:

- Στην περίοδο μεταξύ των δύο συνταγμάτων (1844-1864) ουσιαστικά **ικανοποιήθηκαν όλα τα αιτήματα του ρωσικού κόμματος**, τα οποία είχαν σχέση με την Ορθόδοξη Εκκλησία.
- **Οι ναπαίοι*** προέβαλλαν σε κάθε περίπτωση τον κίνδυνο για την Ορθοδοξία

2. Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΩΝ «ΞΕΝΙΚΩΝ» ΚΟΜΜΑΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗΣ

- **Δεν είχε πια λόγο ύπαρξης:**
 - ❖ καθώς όμως τα μεγάλα εκκλησιαστικά ζητήματα είχαν λυθεί
 - ❖ όλοι οι πολιτικοί πρέσβευαν το ορθόδοξο δόγμα,
 - ❖ δεν είχε θέσεις για πιο επίκαιρα θέματα.

***Ναπαίοι**= άλλη ονομασία των εκπροσώπων και των οπαδών του Ρωσικού κόμματος.

🚩 Το Γαλλικό κόμμα:

- Κινήθηκε με βάση τις επιλογές του αρχηγού του, του Κωλέττη.
- **Ο Κωλέττης,:**
 - ❖ ως αρχηγός του γαλλικού κόμματος, επεδίωκε μια κυβερνητική πολιτική **που θα ενίσχυε το ρόλο του βασιλιά** ⇒ υπονομεύοντας έτσι τον κοινοβουλευτισμό.
 - ❖ Δεν δίσταζε να χρησιμοποιεί **βία** και **νοθεία** για να **τρομοκρατεί** τους εκλογείς, ώστε να **ψηφίζουν υπέρ** του κόμματος του.
 - ❖ καθιστούσε **αδύνατο τον έλεγχο της εκτελεστικής εξουσίας** :
 - ✓ Το 1846/1847 κατείχε πέντε από τα επτά υπουργεία της κυβέρνησής του,

- ✓ δεν παρουσιαζόταν όμως σχεδόν καθόλου στο Κοινοβούλιο και
- ✓ επέβαλε έτσι ένα είδος κοινοβουλευτικής δικτατορίας*.
- **Μετά το θάνατο του Κωλέττη, το 1847,**
 - ❖ το γαλλικό κόμμα πέρασε σε **φάση παρακμής**, καθώς επικράτησε **διαμάχη** για τη **διαδοχή**.

***κοινοβουλευτική δικτατορία**= δικτατορία στην οποία υπάρχει κοινοβούλιο, το οποίο όμως αρκείται σε διακοσμητικό ρόλο, αφού ουσιαστικά δεν έχει τη δυνατότητα και το δικαίωμα ελέγχου των αποφάσεων και των πράξεων της κυβέρνησης.

🚩 Ο Όθωνας

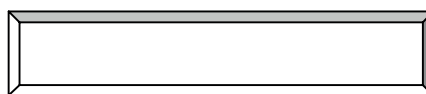
- Προσπαθούσε να ενισχύσει τους κυβερνητικούς υποψηφίους στις εκλογές
- οδήγησε τα **κόμματα της αντιπολίτευσης** σε
 - ❖ διαρκή σύγκρουση με την αυλή, σε μια περίοδο που οι διαφωνίες τους είχαν απαλυνθεί.

🚩 Κατά την περίοδο του Κριμαϊκού **ΠΟΛΕΜΟΥ*** ΓΕΝΙΑ

- το **αγγλικό και γαλλικό κόμμα έχασαν την εμπιστοσύνη των οπαδών τους:**
 - ❖ μετά τη βίαιη συμπεριφορά της Αγγλίας και της Γαλλίας απέναντι στην Ελλάδα, με το ναυτικό αποκλεισμό της χώρας(λιμάνι Πειραιά).
 - ❖ Είχε προηγηθεί και η υπόθεση **Πατσιφικό***, η οποία είχε δυσχεράνει τις σχέσεις των χωρών.
- Το **ρωσικό κόμμα** είχε κάποια προσωρινά κέρδη από αυτό. Η ήττα όμως της Ρωσίας στον Κριμαϊκό πόλεμο
 - ❖ συνέβαλε στην αποδυνάμωση του κόμματος,
 - ❖ το οποίο σταδιακά εξαφανίστηκε από την πολιτική σκηνή.

*** Κριμαϊκός πόλεμος(1853-1856)**= ξεκίνησε ως σύγκρουση της Ρωσίας με την Οθωμανική αυτοκρατορία. Το 1854 Αγγλία και Γαλλία συμμετείχαν στον πόλεμο ως σύμμαχοι των Τούρκων και υποχρέωσαν τη Ρωσία να υποχωρήσει, υπογράφοντας τη Συνθήκη των Παρισίων, που επιβεβαίωνε το δόγμα ακεραιότητας της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

*** Υπόθεση Πατσιφικό** (όρος που δόθηκε από την γαλλική διπλωματία, κατά την υπόθεση Ντρέιφους), ονομάστηκαν, από τους Έλληνες, τα υπέρογκα ενάντια της Ελλάδας πιεστικά εκ μέρους της Αγγλίας μέτρα, (ναυτικός αποκλεισμός, απαγόρευση καταπόλων πλοίων, με κίνδυνο κατάσχεσης αυτών κ.λπ.) που λήφθηκαν τον Ιανουάριο του 1850, εξ αφορμής επεισοδίου που σημειώθηκε στην Αθήνα σε βάρος του Ισπανοεβραίου και Άγγλου υπηκόου Δαυίδ Πατσιφικό, πρώην Προξένου της Πορτογαλίας και στη συνέχεια τοκογλύφου. Η κρίση έληξε ύστερα από παρέμβαση των άλλων δύο προστάτιδων δυνάμεων του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, της Γαλλίας και της Ρωσίας και αφού η Ελλάδα δέχτηκε ισχυρό οικονομικό πλήγμα. Ο βρετανικός ναυτικός αποκλεισμός έμεινε στην ιστορία ως Παρκερικά, από το όνομα του Βρετανού ναυάρχου. Η ονομασία προήλθε από το όνομα του Άγγλου ναυάρχου Ουίλιαμ Πάρκερ που και εφάρμοσε τα μέτρα αυτά, κατά διαταγή του τότε υπουργού των εξωτερικών της Αγγλίας Πάλμερστον, ώστε να αναγκαστεί η Ελλάδα να καταβάλει την εξαιρετικά υπέρογκη αποζημίωση.

🚩 ΣΥΜΠΙΠΤΟΥΝ:

- Η παρακμή των ξενικών κομμάτων
- με την ανάδειξη μιας νέας γενιάς ανθρώπων με εντελώς διαφορετική νοοτροπία και καταβολές.

🚩 Αίτια αυτής της σύμπτωσης είναι:

- **Οι ηγετικές προσωπικότητες των ξενικών κομμάτων**
 - ❖ είχαν βιώσει την Επανάσταση
 - ❖ είχαν διαμορφωθεί στην προεπαναστατική περίοδο
 - ✓ τη νοοτροπία τους,
 - ✓ τα ιδανικά τους,
 - ✓ Τις απόψεις τους
- **Για την αμέσως επόμενη γενιά**
 - ❖ η Επανάσταση ανήκε στην ιστορία
 - ❖ βίωνε ραγδαίες αλλαγές:
 - ✓ λόγω των συχνών πολιτικών μεταβολών
 - ✓ και της οικονομικής και τεχνικής ανάπτυξης, που ακολουθούσαν πρωτόγνωρους ρυθμούς.
- **Η οικονομική και κοινωνική μεταβολή είχαν ως συνέπεια την εκ θεμελίων μεταβολή της αντίληψης για τη ζωή.**
 - ❖ Οι άνθρωποι σταμάτησαν να ζουν όπως οι πρόγονοι τους.
 - ❖ **Αυξήθηκε** ο αστικός πληθυσμός, ο οποίος βρισκόταν πιο κοντά στα κέντρα λήψης αποφάσεων και είχε μεγαλύτερη δυνατότητα ενημέρωσης για τις εξελίξεις.
 - ❖ Εντυπωσιακή ήταν επίσης και η **μείωση των αναλφάβητων** στον ανδρικό πληθυσμό
 - ⇒ Η σχετικά γρήγορη **διάδοση της παιδείας** αύξησε τις **κοινωνικές εντάσεις**
 - ⇒ **Οι απαιτήσεις** των ανθρώπων αυξήθηκαν.
 - ⇒ Ακόμη και οι ημιμαθείς άρχισαν **να επικρίνουν τις δυσλειτουργίες του κράτους και την καθυστέρηση** σε σχέση με τις χώρες της Δύσης
 - ⇒ ενώ **εντάθηκε η επιθυμία για συμμετοχή στα πολιτικά πράγματα.**

🚩 Η νέα γενιά:

- δεν είχε τις εμπειρίες της προηγούμενης (τουρκοκρατία, επανάσταση, αντιβασιλεία, βοήθεια των Δυνάμεων σε κρίσιμες στιγμές)
- και **αποστασιοποιήθηκε** από τις αντιπαραθέσεις που κυριαρχούσαν στην προηγούμενη γενιά και από τα κόμματα που τις εξέφραζαν.
- **ακούσε έντονη κριτική στους παλαιότερους**
- και φρονούσε ότι το συνταγματικό πολίτευμα δεν μπορούσε να αναπτυχθεί, καθώς το εμπόδιζαν η Αυλή και ο ίδιος **ο βασιλιάς, τον οποίο θεωρούσε πολιτικά ατάλαντο.**

🚩 Περί τα τέλη της δεκαετίας του 1850 έγινε φανερή

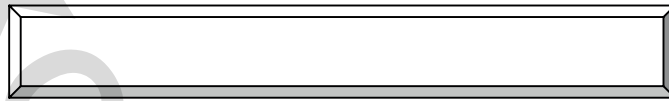
- μια **συνολική δυσαρέσκεια** μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού ⇒ λόγω της οικονομικής δυσπραγίας και της δυσλειτουργίας του πολιτικού συστήματος
- και **συγκροτήθηκαν αντιπολιτευτικοί όμιλοι** με εκσυγχρονιστικά κατά κύριο λόγο αιτήματα:
 - ❖ ελεύθερες εκλογές,
 - ❖ φορολογική μεταρρύθμιση με στόχο την ελάφρυνση των αγροτών,
 - ❖ κρατικές επενδύσεις σε έργα υποδομής,
 - ❖ ίδρυση αγροτικών τραπεζών,
 - ❖ απλούστερη διοίκηση.

➔ Τα αιτήματα αυτά εξέφρασε σε μεγάλο βαθμό με την πολιτική του δράση ο **Αλέξανδρος Κουμουνδούρος.**

✚ Το Φεβρουάριο του 1862 η δυσαρέσκεια κατέληξε σε επανάσταση, με αίτημα

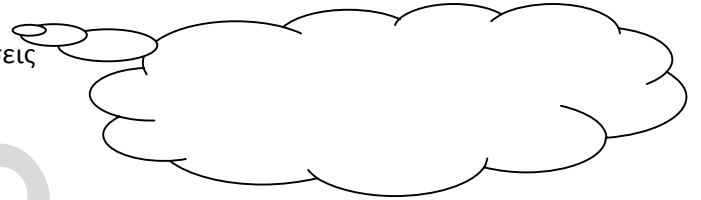
- την απομάκρυνση του βασιλιά.
- Στην επανάσταση συμμετείχαν κατά κύριο λόγο
 - ❖ αξιωματούχοι,
 - ❖ άνεργοι απόφοιτοι πανεπιστημίου που δεν ήθελαν να εργαστούν στους κλάδους της αγροτικής και βιοτεχνικής παραγωγής και αισθάνονταν κοινωνικά αδικημένοι.
 - ❖ Συμμετείχαν ακόμη και πολλά άτομα ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων, τα οποία ζητούσαν ευκαιρίες για ενεργότερη συμμετοχή στα πολιτικά πράγματα.

✚ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ⇒ Στις 12 Οκτωβρίου 1862 ο Όθων αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη χώρα.

✚ Οι επαναστάτες του 1862

- προκήρυξαν εκλογές αντιπροσώπων για Εθνοσυνέλευση, η οποία θα ψήφιζε νέο σύνταγμα.
- Οι εκλογές έγιναν το Νοέμβριο του 1862.
- Η πλειονότητα των αντιπροσώπων που εκλέχθηκαν προερχόταν από:
 - ❖ τοπικά ψηφοδέλτια
 - ❖ χωρίς κομματικές παρεμβάσεις

✚ Μέσα στην εθνοσυνέλευση συγκροτήθηκαν οι πυρήνες των δύο μεγάλων παρατάξεων,

- ❖ των πεδινών
- ❖ και των ορεινών, όπως ονομάστηκαν.

✚ Οι πεδινοί

- είχαν ως ηγέτη τον Δημήτριο Βούλγαρη, ο οποίος:
 - ❖ υπονόμειε τους κοινοβουλευτικούς θεσμούς.
 - ❖ Με παρεμβάσεις στο στρατό επιχείρησε τη δημιουργία σώματος «πραιτωριανών»* για να εξασφαλίσει την παραμονή του στην εξουσία. **4. Η ΕΘΝΟΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΤΟΥ 1862-1864**

→ Εμπόδιο στις επιδιώξεις του στάθηκαν πολιτικές ομάδες και θεσμοί.

*πραιτωριανοί= επίλεκτο σώμα του ρωμαϊκού στρατού. Είχαν ως κύριο έργο τους την ασφάλεια του αυτοκράτορα. Παρενέβαιναν ποικιλότροπα στα πολιτικά πράγματα της Ρώμης. Ρύθμιζαν την αυτοκρατορική εξουσία και αρκετές φορές προκάλεσαν πολιτικές κρίσεις. Διαλύθηκαν από τον Μ. Κωνσταντίνο

- Ο Βούλγαρης έβρισκε οπαδούς
 - ❖ ανάμεσα σ' εκείνους που είχαν διοριστεί παράνομα στο στρατό ή στο δημόσιο, και φοβούνταν μη χάσουν τη θέση τους σε περίπτωση επικράτησης συνθηκών κοινοβουλευτικής νομιμότητας, μία ακόμη
 - ❖ σε άνεργους πτυχιούχους απόδειξη ότι τα «ξενικά»
 - ❖ και στους μικροκαλλιεργητές. κόμματα είχαν χρεοκοπήσει.

🚩 Οι ορεινοί

- απαρτίστηκαν από διάφορες ομάδες με αρχηγούς τον Δ. Γρίβα και τον Κ. Κανάρη
- **είχαν κοινό στόχο** την αντίσταση στην πολιτική των πεδινών.
- Βρήκαν υποστηρικτές μεταξύ:
 - ❖ των μικροκαλλιεργητών,
 - ❖ των κτηνοτρόφων,
 - ❖ των εμπόρων
 - ❖ και των πλοιοκτητών.

➔ Ο λαός συμμετείχε ενεργά στη συγκρότηση αυτών των δύο παρατάξεων.

🚩 ΑΛΛΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ είχαν μικρότερη απήχηση

- **Το Εθνικόν Κομιτάτον**, υπό τον Επαμεινώνδα Δεληγιώργη, που υποστήριζε:
 - ❖ την ανάπτυξη του κοινοβουλευτισμού
 - ❖ τον εκσυγχρονισμό της χώρας,
 - ❖ την οικονομική ανάπτυξη,
 - ❖ μεταρρυθμίσεις στη διοίκηση και στο στρατό,
 - ❖ την πολιτισμική εξάπλωση στην Οθωμανική αυτοκρατορία.
- **Οι Εκλεκτικοί:**
 - ❖ ήταν μια ετερόκλητη παράταξη :
 - ✓ εξεχόντων πολιτικών,
 - ✓ λογίων ,
 - ✓ και αξιωματικών, με μετριοπαθείς θέσεις
 - ❖ η οποία προσπαθούσε:
 - ✓ να μεσολαβεί μεταξύ των άλλων παρατάξεων
 - ✓ και να υποστηρίξει σταθερές κυβερνήσεις.

🚩 η Εθνοσυνέλευση χρειάστηκε δύο ολόκληρα χρόνια για να φτάσει στην ψήφιση συντάγματος επειδή επικρατούσαν:

- συνθήκες κυβερνητικής αστάθειας
- και εμφυλίου πολέμου.

🚩 ΚΑΤΑ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΟΥ 1844:

- Ως πολίτευμα ορίστηκε η **βασιλευομένη δημοκρατία** αντί της μέχρι τότε συνταγματικής μοναρχίας.
- Κατοχυρώθηκαν μεταξύ άλλων:
 - ✓ η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας,
 - ✓ η άμεση, μυστική και καθολική (για τον ανδρικό πληθυσμό) ψήφος με σφαιρίδια*,
 - ✓ η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης
 - ✓ και η ελευθερία **του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι**, η οποία άνοιγε το δρόμο για την ελεύθερη συγκρότηση κομμάτων.

➔ Τα κόμματα θεωρήθηκαν απαραίτητα για την έκφραση της βούλησης της κοινής γνώμης, με το επιχείρημα ότι η εναλλακτική λύση είναι οι συνωμοτικοί κύκλοι ή οι βιαιοπραγίες.

***σφαιρίδια=** μικρή σφαίρα από μολύβι, που χρησιμοποιούσαν οι ψηφοφόροι αντί για ψηφοδέλτιο. Για τελευταία φορά χρησιμοποιήθηκαν στις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου 1920. Οι εκφράσεις «έφαγε μαύρο» και το «έριξα δαγκωτό» σχετίζονται με τη χρήση των σφαιριδίων κατά τη διαδικασία της ψηφοφορίας.

✚ Η ΕΘΝΟΣΥΝΕΛΕΥΣΗ:

- Παρά την έντονη αντίδραση του βασιλιά Γεωργίου Α', η Εθνοσυνέλευση **επέβαλε την αρχή να προέρχεται η κυβέρνηση από την κοινοβουλευτική πλειοψηφία.**
- Αυτό που δεν ορίστηκε με σαφήνεια, διότι θεωρήθηκε αυτονόητο, ήταν ότι ο βασιλιάς όφειλε να δώσει την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης σε βουλευτή του κόμματος που είχε την εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας της Βουλής.

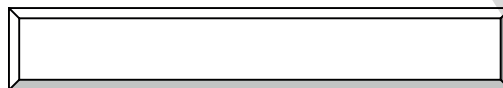
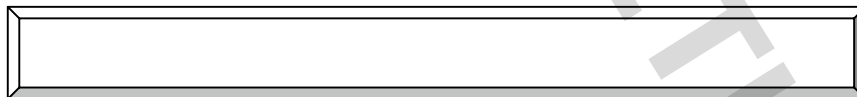
✚ Ο ΒΑΣΙΛΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α' ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΤΗΚΕ ΑΥΤΗΝ ΤΗΝ ΑΣΑΦΕΙΑ (ΔΙΚΟΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ (1880-1909))

- για να διορίζει κυβερνήσεις της αρεσκείας του (μέχρι την ψήφιση της **αρχής της δεδηλωμένης** το 1875.)

1. Η εδραίωση του δικομματισμού

✚ 1875: Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΔΕΔΗΛΩΜΕΝΗΣ

- Η ιδέα ανήκε στον νέο τότε πολιτικό Χαρίλαο Τρικούπη, ο οποίος υποστήριξε δημόσια ότι:
 - ❖ μόνη λύση στο πρόβλημα της πολιτικής αστάθειας ήταν η συγκρότηση δύο μεγάλων κομμάτων εξουσίας, σύμφωνα με το πρότυπο της Αγγλίας.
 - ❖ Για να καταστεί αυτό δυνατόν, έπρεπε ο βασιλιάς να αναθέτει την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης μόνο σε πολιτικό ο οποίος σαφώς είχε τη **«δεδηλωμένη»** εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας των βουλευτών.
- Τα παραπάνω:
 - ❖ Αυτό θα στερούσε από τα κόμματα μειοψηφίας τη δυνατότητα να σχηματίζουν κυβέρνηση,
 - ❖ θα τα ωθούσε σε συνένωση με τα μεγάλα
 - ❖ και θα είχε ως αποτέλεσμα σταθερότερες κυβερνήσεις πλειοψηφίας.
- Ο βασιλιάς, υπό την πίεση της αντιπολίτευσης και του επαναστατικού αναβρασμού του λαού:
 - ❖ υιοθέτησε τελικά την άποψη του Τρικούπη,
- η οποία **Η ιδέα του Τρικούπη:**
 - ❖ αποτελεί τομή στην πολιτική ιστορία της χώρας,
 - ❖ καθώς οδήγησε σε μεταβολή του πολιτικού τοπίου.

✚ Το διάστημα μεταξύ του **1875** και του **1880** αποτελεί μεταβατική περίοδο.

✚ Στις εκλογές του **1875** και του **1879** κανένα κόμμα δεν κέρδισε την κοινοβουλευτική πλειοψηφία.

- ✚ Λίγα χρόνια αργότερα, **το 1884**, τα δύο μεγάλα κόμματα, του **Τρικούπη**(«**Νεωτερικόν**») και του **Δηλιγιάννη**(«**Εθνικόν**»), έλεγχαν το **92,2%** των εδρών στο Κοινοβούλιο.

✚ **Το κοινοβουλευτικό σύστημα και ο δικομματισμός θεμελιώθηκαν.**

✚ **Το κόμμα του Τρικούπη :**

- ήδη από το 1875 παρουσίασε ένα συστηματικό πρόγραμμα **εκσυγχρονισμού** της χώρας, αρκετά κοντά στις αντιλήψεις του Κουμουνδούρου, το οποίο προέβλεπε:
 - ❖ συγκρότηση κράτους δικαίου
 - ❖ εξορθολογισμό της διοίκησης, κυρίως με τον καθορισμό των προσόντων των δημοσίων υπαλλήλων, ώστε να περιοριστεί η ευνοιοκρατία,
 - ❖ ανάπτυξη της οικονομίας και κυρίως ενίσχυση της γεωργίας,
 - ❖ βελτίωση της άμυνας και της υποδομής, κατά κύριο λόγο του συγκοινωνιακού δικτύου της χώρας.
- Για την υλοποίηση αυτού του προγράμματος **έγιναν οι εξής προσπάθειες:**
 - ❖ οργανωτικές μεταβολές
 - ❖ βελτίωση των οικονομικών του κράτους
 - ✓ με την αύξηση των φόρων
 - ✓ και τη σύναψη δανείων
 - ❖ παροχή κινήτρων στην ιδιωτική πρωτοβουλία για επενδύσεις.

✚ Οι Τρικούπικοί ακολούθησαν με συνέπεια αυτό το πρόγραμμα, το οποίο όμως είχε ως **αποτέλεσμα :**

- την εξάντληση των φορολογουμένων
- και την υπερβολική επιβάρυνση του προϋπολογισμού.
- Το 1893 το κράτος κήρυξε **πτώχευση**.

✚ **Η αντίληψη για τον ρόλο του κράτους ως το 1870**

- **Μέχρι τη δεκαετία του 1870 το κράτος :**
 - ❖ αποτελούσε τον κύριο εργοδότη
 - ⇒ που εξασφάλιζε θέσεις εργασίας στο δημόσιο
 - ⇒ δυνατότητα κοινωνικής ανέλιξης ⇒ εφόσον στους ανώτατους λειτουργούς του εξασφάλιζε εισόδημα που σχεδόν ξεπερνούσε το εισόδημα όλων των άλλων μελών της κοινωνίας.

➔ Μεγάλος αριθμός ανθρώπων απευθύνονταν στο κράτος για την κατοχή μιας θέσης στο δημόσιο.

✚ **Μετά το 1870:**

- νέες συνθήκες προέκυψαν από τον **εκχρηματισμό*** της οικονομίας
- δημιουργήθηκαν κοινωνικά στρώματα τα οποία **δεν ζητούσαν διορισμό** αλλά τη λήψη μέτρων που θα ευνοούσαν την προώθηση των συμφερόντων τους.

➔ Φορέας των αιτημάτων αυτών ήταν ο Χαρίλαος Τρικούπης.

***εκχρηματισμός=** η χρησιμοποίηση χρήματος είτε στη φυσική του μορφή είτε μέσω του πιστωτικού συστήματος, στις οικονομικές συναλλαγές. Η ανταλλαγή δηλαδή αγαθών με χρήμα και όχι άλλα αγαθά

✚ Οι αντίθετοι με την πολιτική του Τρικούπη βουλευτές συσπειρώθηκαν γύρω από τον Θ. Δηλιγιάννη

✚ **Ο Δηλιγιάννης και το κόμμα του:**

- εξέφραζε σε μεγάλο βαθμό πολιτικές απόψεις αντίθετες από εκείνες του Χ. Τρικούπη.
 - δεν αποδεχόταν το χωρισμό των εξουσιών
 - στόχευε στη συγκέντρωση και τον έλεγχο τους από το κόμμα.
- ➔ Ο Τρικούπης θεωρούσε το κράτος ως μοχλό της οικονομικής ανάπτυξης και επιδίωκε τον εκσυγχρονισμό με κάθε κόστος
ενώ ο Δηλιγιάννης:
- προέβαλλε το αίτημα της κοινωνικής δικαιοσύνης:
 - ❖ με τη μείωση των φόρων
 - ❖ και την παροχή ευκαιριών στους προστατευόμενους του για κατάληψη δημοσίων θέσεων.
 - Στα εδάφη της Θεσσαλίας, στα οποία κυριαρχούσε η μεγάλη ιδιοκτησία:
 - ❖ οι δηλιγιαννικοί προσπάθησαν, χωρίς τελικά να το κατορθώσουν, να **2. Η οργάνωση των κομμάτων κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου** χορηγήσουν γη στους αγρότες και έλαβαν κάποια μέτρα για τη βελτίωση της θέσης τους.
- ➔ ενώ οι τρικούπικοι υποστήριζαν τους μεγαλογαιοκτήμονες
- Ο Δηλιγιάννης επέκρινε το κοινωνικό κόστος του εκσυγχρονισμού και υποστήριζε ένα κράτος κοινωνικής αλληλεγγύης.
 - Το κόμμα του απεχθανόταν το τυχодιωκτικό χρηματιστικό κεφάλαιο
 - και υποστήριζε μια αργή οικονομική ανάπτυξη που θα βασιζόταν σε παραδοσιακές παραγωγικές δραστηριότητες.

ΤΡΙΚΟΥΠΙΚΟ ΚΟΜΜΑ	ΔΗΛΙΓΙΑΝΝΙΚΟ ΚΟΜΜΑ
Αποδεχόταν τον χωρισμό εξουσιών	Στόχευε στη συγκέντρωση των εξουσιών και στον έλεγχο τους από το κόμμα
θεωρούσε το κράτος ως μοχλό της οικονομικής ανάπτυξης	προέβαλλε το αίτημα της κοινωνικής δικαιοσύνης με τη μείωση των φόρων και την παροχή ευκαιριών στους προστατευόμενους του για κατάληψη δημοσίων θέσεων.
Υποστήριζε τους μεγαλογαιοκτήμονες	προσπάθησε, χωρίς τελικά να το κατορθώσει, να χορηγήσει γη στους αγρότες
επιδίωκε τον εκσυγχρονισμό με κάθε κόστος	επέκρινε το κοινωνικό κόστος του εκσυγχρονισμού και υποστήριζε ένα κράτος κοινωνικής αλληλεγγύης
Υποστήριζε τον εκχρηματισμό της οικονομίας	απεχθανόταν το τυχодιωκτικό χρηματιστικό κεφάλαιο και υποστήριζε μια αργή οικονομική ανάπτυξη που θα βασιζόταν σε παραδοσιακές παραγωγικές δραστηριότητες

- ✚ Στη δεκαετία του 1880 τα κόμματα ήταν αρκετά πιο συγκροτημένα απ' ό, τι στο παρελθόν.
- ✚ Δεν είναι βέβαιο ότι μετά το θάνατο του ηγέτη τους τα κόμματα αναγκαστικά διαλύονταν.
- ✚ Στοιχεία που επέτρεπαν σ' ένα κόμμα να επιβιώσει, ακόμα και μετά το θάνατο του ηγέτη του:

- ήταν η θέση που είχε στην πολιτική ζωή της χώρας
- και η τακτική που ακολουθούσε.

✚ Η **βάση των κομμάτων εξακολουθούσε να μην έχει τυπική οργάνωση**. Σημαντικό ρόλο στην κινητοποίηση των οπαδών των κομμάτων έπαιζαν :

- η **οικογενειοκρατία**
- οι **πελατειακές σχέσεις**
- και η **εξαγορά ψήφων**.

✚ Παρ' όλα αυτά, όσον αφορά τουλάχιστον τα δύο μεγάλα κόμματα, η **επιλογή των εκλογέων** βασιζόταν :

- κατά κύριο λόγο στην κρίση τους για την πολιτική των κομμάτων
- στις επιδράσεις που αυτά ασκούσαν κατά περιοχές
- και στα συμφέροντα κάθε κοινωνικής ομάδας.

✚ Για την **επιλογή των υποψηφίων βουλευτών**, δηλαδή για την τοποθέτηση συγκεκριμένων υποψηφίων στο «ψηφοδέλτιο», έπαιζε ρόλο:

- το αν είχαν ένα **δικό τους τοπικό κύκλο οπαδών**, ο οποίος επηρεαζόταν βεβαίως:
 - ❖ από **πελατειακές σχέσεις**
 - ❖ και **εξυπηρετήσεις**.

✚ **Το εκλογικό σύστημα**

- δεν επέβαλλε να ψηφίζει κανείς ένα μόνο κόμμα
- αλλά έδινε τη δυνατότητα να ψηφίζονται όλοι οι υποψήφιοι θετικά ή αρνητικά.
- Επίσης, ένας εκλογέας μπορούσε να ψηφίσει θετικά κάποιον υποψήφιο στον οποίο είχε υποχρέωση, παράλληλα όμως μπορούσε να δώσει θετική ψήφο και σε κάποιον άλλο τον οποίο θεωρούσε ικανό.

✚ **Ψήφος με κομματικά κριτήρια**

- μετά το **1882**, όλο και συχνότερα παρουσιάζεται το φαινόμενο:
 - ❖ οι εκλογείς να ψηφίζουν με κομματικά κριτήρια
 - ❖ και να περιορίζεται η συνήθεια να ψηφίζονται θετικά και πολιτικοί άλλων κομμάτων.

✚ **Κατά τη δεκαετία του 1890**

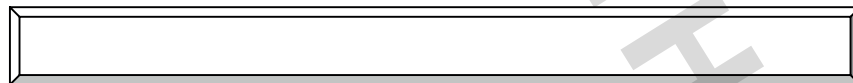
- οι εκλογείς συνήθιζαν να ψηφίζουν **πολιτικούς με επιρροή**, μόνο εφόσον είχαν δηλώσει με **σαφήνεια την κομματική τους τοποθέτηση**.
- Ακόμα και η εκλογή ανεξάρτητων τοπικών προσωπικοτήτων άρχισε να περιορίζεται.
 - ❖ Το **1879** π.χ. υπήρχαν στις **εκλογές 24 τοπικά** ψηφοδέλτια,
 - ❖ ενώ το **1885** μόνο **4**.
- Έτσι παρουσιαζόταν και το φαινόμενο:
 - ❖ να περιλαμβάνονται σε κομματικά **ψηφοδέλτια ανεξάρτητοι υποψήφιοι**
⇒ για να έχουν πιθανότητες επιτυχίας στις εκλογές.

➔ Δηλαδή ο ρόλος των κομμάτων ενισχύθηκε, απέκτησαν κύρος στη δημόσια ζωή.

✚ Η **κοινωνική προέλευση των κομματικών στελεχών:**

- Οι **υποψήφιοι βουλευτές** προέρχονταν σχεδόν αποκλειστικά από:
 - ❖ τα **μεσαία**

- ❖ τα **ανώτερα** κοινωνικά στρώματα, όπως και κατά την προηγούμενη περίοδο.
- ❖ Πολλοί ήταν **δικηγόροι** και **δημόσιοι υπάλληλοι**.
- Σε αντίθεση με τους υποψηφίους, **τα κομματικά μέλη** προέρχονταν και από τα **κατώτερα στρώματα**.
- ✚ **Η οργάνωση των κομμάτων ήταν εμφανής μόνο στο επίπεδο της ηγεσίας.**
 - Τη σημαντικότερη θέση κατείχε ο αρχηγός
 - Μετά την είχε η κοινοβουλευτική ομάδα, επειδή:
 - ❖ **Οι βουλευτές είχαν σημαντική θέση**, διότι λόγω της μεγάλης πλειοψηφίας που χρειαζόταν η Βουλή για να έχει απαρτία και να παίρνει αποφάσεις, οι βουλευτές **και μόνο με την απουσία τους (ή την απειλή της) μπορούσαν να ασκήσουν μεγάλη πίεση στην κοινοβουλευτική ηγεσία**.
 - ❖ Έτσι, η κεντρική οργάνωση του κόμματος **δεν είχε τη δυνατότητα να αρνηθεί στους βουλευτές την εκπλήρωση επιθυμιών**, π.χ. διορισμών ή ευνοϊκών ρυθμίσεων υπέρ της εκλογικής τους περιφέρειας.
- ✚ Σε αντίθεση με την εποχή του Όθωνα και του Βούλγαρη, οι **κυβερνήσεις δεν χρησιμοποιούσαν συστηματικά μεθόδους εξαναγκασμού για να πείσουν τους εκλογείς.**
- ✚ Αυτόν τον κανόνα παραβίαζαν κάποιοι δημόσιοι υπάλληλοι ή φανατικοί οπαδοί στα χωριά.
- ✚ Σπάνια ακούγονταν κατηγορίες για εξαγορά ψήφων. Πάντως αποτελούσαν συχνό φαινόμενο:
 - η πατρωνία, με τη μορφή διορισμών, μεταθέσεων, δανείων κ.λπ. και
 - η συστηματική διαφθορά μέσω του διοικητικού μηχανισμού,.
- ✚ Αντίθετα με άλλες χώρες της Ευρώπης, στο τελευταίο τέταρτο του αιώνα **δεν προέκυψαν ταξικά κόμματα, επειδή:**
 - Στην Ελλάδα πολλές κοινωνικοοικονομικές αντιθέσεις αμβλύνονταν μέσω:
 - ❖ των **πελατειακών σχέσεων**
 - ❖ και με τη μεγάλη **κοινωνική κινητικότητα** (συγκριτικά με άλλες χώρες)
 - Τα δύο μεγάλα κόμματα **δεν προσπάθησαν** να δώσουν ένα τοπικό ή κοινωνικό-ταξικό στίγμα.
 - Παρατηρείται επίσης σχετική αυτονομία της πολιτικής ελίτ από την κοινωνία.
 - Όμως, όλα τα κόμματα απευθύνονταν ιδιαίτερα στους αγρότες, που αποτελούσαν το μεγαλύτερο μέρος του ενεργού πληθυσμού.

✚ **ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1893 (ΠΤΩΧΕΥΣΗ):**

- Κατά την περίοδο της διακυβέρνησης της χώρας από τον Χαρίλαο Τρικούπη, **δεν πραγματοποιήθηκε** το όραμα για ένα σύγχρονο κράτος, το οποίο θα ήταν:
 - ❖ σύγχρονο
 - ❖ οικονομικά ανεπτυγμένο και
 - ❖ ισχυρό στη διεθνή σκηνή

- υπήρξε φορολογική επιβάρυνση των πολιτών
- **ΑΛΛΑ** το κράτος οδηγήθηκε σε πτώχευση.

✚ **Αστοί και διανοούμενοι** απογοητεύονταν όλο και περισσότερο :

- από τη γενικότερη κατάσταση και
- την **αναποτελεσματικότητα** του κράτους, το οποίο χαρακτηριζόταν από μια **βραδυκίνητη γραφειοκρατία**.
- **Δεν** έβλεπαν την επιθυμητή **οικονομική ανάπτυξη**,
- ενώ διαπίστωναν ότι **μεγάλωνε η απόσταση από τα ευρωπαϊκά κράτη**

✚ Ανάλογη δυσαρέσκεια επικρατούσε και σε μεγάλο μέρος των **μικροκαλλιεργητών**.

✚ Οι **αξιωματικοί του στρατού** ήταν επίσης δυσαρεστημένοι, καθώς εκτιμούσαν ότι λόγω οικονομικής αδυναμίας

- ο στρατός θα ήταν αναποτελεσματικός σε περίπτωση πολέμου.

⇒ Όλα αυτά **οδήγησαν σε κρίση της εμπιστοσύνης** προς τα κόμματα συλλήβδην, οι άνθρωποι πίστευαν ότι οι θεσμοί και τα κόμματα δεν ήταν ικανά να υλοποιήσουν τις επιθυμίες τους.

✚ **ΜΕΤΑΞΥ 1893(ΠΤΩΧΕΥΣΗ) ΚΑΙ 1897 (ΕΛΛΗΝΙΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ)**

- **τα δύο μεγάλα κόμματα**
 - ❖ προσπάθησαν να υλοποιήσουν το πολιτικό τους πρόγραμμα, **χωρίς όμως επιτυχία**, γεγονός που δημιούργησε την εντύπωση ενός γενικού αδιεξόδου.
- Ούτε το δηλιγιαννικό κόμμα μπόρεσε, ελλείψει χρημάτων, να τηρήσει την υπόσχεσή του για λιγότερους φόρους,
- ούτε το τρικουπικό να συνεχίσει το εκσυγχρονιστικό του πρόγραμμα.

⇒ μεταξύ 1893-1897 **δημιουργήθηκε η εντύπωση ενός γενικού αδιεξόδου.**

✚ **ΜΕΤΑ ΤΟ 1897** (Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897, που τελείωσε με ολοκληρωτική ήττα της Ελλάδας)

- **επέτεινε το πολιτικό αδιέξοδο**
- Η δυσπιστία προς τα κόμματα κορυφώθηκε και
- έδωσε στον Γεώργιο την ευκαιρία να επιβληθεί στο Κοινοβούλιο και να ασκεί προσωπική πολιτική.
- Όσες μεταρρυθμίσεις έγιναν μέχρι το 1909,
 - ❖ Έγιναν κατά κύριο λόγο από κυβερνήσεις του τρικουπικού κόμματος υπό την ηγεσία του Γεωργίου Θεοτόκη
 - ❖ ήταν διοικητικού χαρακτήρα (π. χ αποκέντρωση).

✚ **ΩΣ ΤΟ 1909**

- Το μοναδικό νέο πολιτικό στοιχείο έως το **1909** ήταν :
 - ❖ η εμφάνιση της **κοινοβουλευτικής ομάδας των Ιαπώνων**:
 - ✓ πολιτικού μορφώματος υπό τον **Δημήτριο Γούναρη**,
 - ✓ ιδρύθηκε το **1906**.
 - ✓ Επίκεντρο της κριτικής του ήταν η **αδυναμία του πολιτικού συστήματος να προσαρμοστεί στις εξελίξεις της κοινωνίας**
 - ✓ Η ομάδα δεν μπόρεσε να επιβιώσει και **διαλύθηκε το 1908**
- Εν τω μεταξύ **οι συντεχνίες και οι εργατικές ενώσεις**

- ❖ έκαναν διαδηλώσεις ζητώντας :
 - ✓ φορολογικές ελαφρύνσεις και
 - ✓ περιορισμό της γραφειοκρατίας.

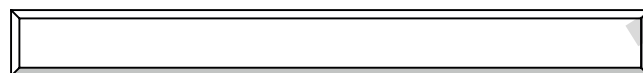
✚ ΣΤΑ 1909

- Το 1909 συντελείται μια τομή στην πολιτική ιστορία της Ελλάδας γενικότερα, και των πολιτικών κομμάτων ειδικότερα.
- Στις 15 Αυγούστου 1909 εκδηλώθηκε κίνημα στο Γουδί, το οποίο έγινε
 - ❖ από τον **Στρατιωτικό Σύνδεσμο**, μια μυστική ένωση στρατιωτικών
 - ❖ με αιτήματα που αφορούσαν:
 - ✓ μεταρρυθμίσεις στο στρατό,
 - ✓ τη διοίκηση,
 - ✓ τη δικαιοσύνη,
- **1. ΤΟ ΚΟΜΜΑ ΤΩΝ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΩΝ**
 - ✓ τη δημοσιονομική πολιτική.
- Ο **Στρατιωτικός Σύνδεσμος**:
 - ❖ δεν εγκαθίδρυσε δικτατορία, αλλά :
 - ❖ προώθησε τα αιτήματά του μέσω της Βουλής.
- Με αφορμή το κίνημα, έγινε στις **14 Σεπτεμβρίου** :
 - ❖ μεγάλη διαδήλωση των επαγγελματικών σωματείων της πρωτεύουσας.
 - ❖ Οι διαδηλωτές υποστήριξαν:
 - ✓ το διάβημα του Στρατιωτικού Συνδέσμου και
 - ✓ υπέβαλαν ψήφισμα στο παλάτι με το οποίο ζητούσαν την επίλυση σειράς οικονομικών αιτημάτων

✚ Η ΒΟΥΛΗ

- η Βουλή ψήφισε μεγάλο αριθμό νόμων, που επέφεραν ριζικές αλλαγές.
 - ❖ Υπό την πίεση του Συνδέσμου
 - ❖ χωρίς ιδιαίτερη προετοιμασία και συζήτηση,.
- Το **Φεβρουάριο του 1910** η Βουλή αποφάσισε:
 - ❖ την αναθεώρηση ορισμένων άρθρων του συντάγματος.
 - ❖ Έτσι προκηρύχθηκαν εκλογές,
 - ❖ από τις οποίες προήλθε αναθεωρητική βουλή.

- ✚ Στις **15 Μαρτίου 1910** ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος διαλύθηκε έχοντας επιτύχει τις επιδιώξεις του.

✚ Πριν από τις εκλογές της 8ης Αυγούστου 1910

- δεν είχε συγκροτηθεί κανένα νέο μεγάλο κόμμα που να υποστηρίζει τις μεταρρυθμίσεις οι οποίες προτάθηκαν το 1909/1910.
- **Φορείς των νέων ιδεών υπήρξαν ανεξάρτητοι υποψήφιοι**, οι οποίοι:
 - ❖ είτε κατά μόνας είτε μαζί με άλλους, σε ανεξάρτητα ψηφοδέλτια,

- ❖ διεκδικούσαν τις ψήφους των δυσαρεστημένων με τα παλαιά κόμματα εκλογέων.
- ❖ Αυτοί οι ανεξάρτητοι πολιτικοί, με το γενικό σύνθημα της **«ανόρθωσης»**
- ❖ ανάλογα με την περιοχή που ήταν υποψήφιοι και τον πληθυσμό στον οποίο απευθύνονταν, εννοούσαν:
 - ✓ **είτε την υλοποίηση των αιτημάτων των συντεχνιών**, όπως εκφράστηκαν στα συλλαλητήρια του 1909,
 - ✓ **είτε την επίλυση του αγροτικού ζητήματος**, με την παροχή γης στους ακτήμονες.
- Σε κάποιες εκλογικές περιφέρειες **έθεσαν υποψηφιότητα σοσιαλιστές και**
- για **πρώτη φορά** εμφανίστηκε η **σοσιαλδημοκρατική* «Κοινωνιολογική Εταιρεία»**.
- Τα **παλαιά κόμματα** συμμετείχαν στις εκλογές ως **συνασπισμός**

✚ Στις εκλογές της 8^{ης} Αυγούστου 1910

- Τα παλαιά κόμματα τελικά κέρδισαν τις περισσότερες έδρες στη Βουλή.
- Από τις 362 έδρες εξασφάλισαν 211,
- ενώ 29 έδρες κέρδισαν ανεξάρτητοι που ανήκαν στον πολιτικό χώρο των παλαιών κομμάτων και
- 122 ανεξάρτητοι εκσυγχρονιστές.

✚ Ο ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ:

- **Εξελέγη χωρίς να συμμετέχει στην προεκλογική αναμέτρηση.***

*Ενώ ο Βενιζέλος βρισκόταν στην Ελβετία κατά την προεκλογική περίοδο έλαβε στην περιφέρεια Αττικοβοιωτίας 32.765 ψήφους σε σύνολο 38.000, ξεπερνώντας έτσι σημαντικά και τον Πρωθυπουργό Δραγούμη

- Οι **εκσυγχρονιστές** συσπειρώθηκαν γύρω από το πρόσωπο του κρητικού ηγέτη Ελευθερίου Βενιζέλου.
- **Στις 5 Σεπτεμβρίου 1910:**
 - ✓ Η **πρώτη δημόσια εμφάνιση του Βενιζέλου ως ελλαδίτη πολιτικού** με μία ομιλία στην **πλατεία Συντάγματος**,
 - ✓ έκανε **προγραμματικές δηλώσεις:**
 - με τις οποίες **υποστήριξε μετριοπαθείς μεταρρυθμίσεις**
 - Στόχευε σε **εκσυγχρονισμό του πολιτικού συστήματος**, με την εξισορρόπηση των συμφερόντων όλων των κοινωνικών στρωμάτων.
 - ✓ **Βασικές θέσεις του προγράμματος** του ήταν:
 - η **κοινωνική γαλήνη**,
 - η **ελάφρυνση των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων**,
 - ο **εκσυγχρονισμός του κρατικού μηχανισμού**, με σκοπό την αποτελεσματικότερη λειτουργία του, και
 - **στρατιωτικοί εξοπλισμοί** για την πραγματοποίηση των εθνικών διεκδικήσεων.
 - Επίσης, παρά την πίεση των οπαδών του, υποστήριξε την **αναθεώρηση του υπάρχοντος συντάγματος** και όχι την ψήφιση νέου.
 - **Πολιτειακό ζήτημα δεν έθεσε** (δηλαδή αλλαγή του ισχύοντος πολιτεύματος)

- Προανήγγειλε την **ίδρυση ενός κόμματος αρχών**, το οποίο θα ήταν φορέας των μεταρρυθμίσεων.

⇒ **Το κόμμα ιδρύθηκε και τυπικά στις 22 Αυγούστου 1910, από μέλη της Εθνοσυνέλευσης.**

✚ **ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1910** ⇒ παραίτηση της Κυβέρνησης Δραγούμη

✚ **6 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1910** ⇒ Ο Βενιζέλος πήρε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης

- αντιμετώπιζε **προβλήματα**:
 - ❖ με την εξασφάλιση **ψήφου εμπιστοσύνης**,
 - ❖ σε **συνεννόηση με το βασιλιά Γεώργιο Α'** προχώρησε σε:
 - ✓ **διάλυση της Βουλής και**
 - ✓ **προκήρυξη νέων εκλογών.**

✚ **ΕΚΛΟΓΕΣ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1910**

- τα **παλαιά κόμματα** αποφάσισαν να **μη συμμετάσχουν** στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1910, επειδή:
 - ❖ αναστατώθηκαν από το διάβημα Βενιζέλου
 - ❖ θεώρησαν αντισυνταγματική την κίνηση του βασιλιά
- Σ' αυτές οι **Φιλελεύθεροι κέρδισαν τη συντριπτική πλειονότητα** των εδρών:
 - ❖ 307, σε σύνολο 362.
 - ❖ Ο Βενιζέλος ήταν πλέον ελεύθερος να προχωρήσει στο μεταρρυθμιστικό του έργο.

✚ **Το πρώτο εξάμηνο του 1911**

- ψηφίστηκαν από τη Βουλή **53 τροποποιήσεις μη θεμελιωδών διατάξεων** (διατάξεις που δεν αφορούν τη μορφή και την οργάνωση του πολιτεύματος) του συντάγματος.
- **Δεν έγιναν ριζικές αλλαγές**, αλλά αντίθετα:
 - ❖ **ενισχύθηκε η θέση της μοναρχίας και**
 - ❖ **επετράπη στον βασιλιά**, παρά τη συνταγματική απαγόρευση, να **συμμετάσχει στη διαδικασία της αναθεώρησης.**
- Οι **σπουδαιότερες τροποποιήσεις αφορούσαν**:
 - ❖ τη διασφάλιση της **διάκρισης των εξουσιών**,
 - ❖ το **ασυμβίβαστο** μεταξύ στρατιωτικής και δημοσιοϋπαλληλικής ιδιότητας αφ' ενός και βουλευτικού αξιώματος αφ' ετέρου, και τη **μονιμότητα** των δικαστικών και των δημοσίων υπαλλήλων.

✚ **Η κυβέρνηση Βενιζέλου**

- **ψήφισε επίσης 337 νέους νόμους**
- με αυτούς εισήγαγε **μεταρρυθμίσεις** που αφορούσαν όλο το φάσμα του δημόσιου και ιδιωτικού βίου
 - ❖ διορισμός δημοσίων υπαλλήλων με **δημόσιους διαγωνισμούς**,
 - ❖ **καθιέρωση κανονισμών εργασίας** σε βιοτεχνίες και βιομηχανίες,
 - ❖ **διανομή γης στη Θεσσαλία**,
 - ❖ **αναδιοργάνωση της τοπικής αυτοδιοίκησης**,
 - ❖ **βελτίωση της διαδικασίας απονομής της δικαιοσύνης**,
 - ❖ **αναθεώρηση του κανονισμού της Βουλής** με σκοπό να διαθέτουν οι υπουργοί περισσότερο χρόνο για κοινοβουλευτικές συζητήσεις κ.λπ.

🚩 ΕΚΛΟΓΕΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 1912

Το ρεύμα που είχε το κόμμα του Βενιζέλου φάνηκε και στις επόμενες εκλογές του Μαρτίου του 1912, στις οποίες

- πήραν μέρος όλες οι πολιτικές συνάμαχοι
- Ανέδειξε **146 βουλευτές**,
- ενώ τα άλλα κόμματα μόνο **36**.

➔ Σ' αυτές τις εκλογές φάνηκε ότι η πλειοψηφία των ψηφοφόρων τάχθηκε υπέρ του κόμματος των Φιλελευθέρων, επειδή οι καινοτομίες που είχαν εισηγηθεί γέννησαν την ελπίδα για την επίλυση σημαντικών κοινωνικών προβλημάτων.

🚩 Δομή του βενιζελικού κόμματος

- αυτό ήταν σε μεγάλο βαθμό **προσωποπαγές**. Ο Βενιζέλος, με ισχυρή θέση στο Κοινοβούλιο και μεγάλο κύρος, είχε τα πάντα υπό τον έλεγχο του, όπως και ο Τρικούπης.
- Οι σύνδεσμοι Φιλελευθέρων που είχαν ιδρυθεί:
 - ❖ δεν έπαιζαν κάποιον ιδιαίτερο ρόλο στη διαμόρφωση της πολιτικής του κόμματος και
 - ❖ δεν διέφεραν σημαντικά από τις τοπικές ομάδες φίλων που σχημάτιζαν τα παραδοσιακά κόμματα.
- Το 1912 άρχισε να αναδιοργανώνεται το κόμμα, με την ίδρυση **Λέσχης Φιλελευθέρων** στην Αθήνα και σε ορισμένες άλλες εκλογικές περιφέρειες.
- Οι βενιζελικοί είχαν πλάσει στο νου τους ένα ιδεατό κόμμα, χωρίς τις μικρότητες και τις διχόνοιες της παλιάς πολιτικής ελίτ, όμως αυτό δεν είχε σχέση με την πραγματικότητα. Η ηγεσία έπρεπε αναγκαστικά να λαμβάνει υπόψη
 - ❖ κοινωνικά και τοπικά συμφέροντα
 - ❖ καθώς και αντιπαλότητες ανάμεσα σε στελέχη, όπως συνέβαινε και σε κάθε άλλο κόμμα.

🚩 Ως αντιβενιζελικά θεωρούνταν τα κόμματα της αντιπολίτευσης.

- Παρά τις διαφορές που υπήρχαν ανάμεσά τους, **τα ένωνε ένας συντηρητικός προσανατολισμός**.
- Πάντως, **δεν ήθελαν να επιστρέψουν στην προ του 1909 εποχή**. Επομένως, ως προς αυτό δεν διέφεραν κατ' αρχήν από τους Φιλελευθέρους.
- **Διέφεραν** όμως :
 - ❖ στο εύρος των σχεδιαζόμενων μεταρρυθμίσεων και
 - ❖ στις μεθόδους άσκησης της πολιτικής.
- Οι Αντιβενιζελικοί απεχθάνονταν τη διαρκή παρέμβαση του κράτους, επειδή, εκτός των άλλων, αυτή θα είχε ως αποτέλεσμα την ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας.
- Δεν είχαν μακροπρόθεσμη πολιτική, αντίθετα, επικέντρωναν την προσοχή τους στην επίλυση επίκαιρων προβλημάτων.
- Τα αντιβενιζελικά κόμματα εξελίχθηκαν σε κόμματα υπεράσπισης των

συμφερόντων που κινδύνευαν από την πολιτική των Φιλελευθέρων.

- Η σύγκρουση με τους Φιλελευθέρους τα οδηγούσε σε διαρκώς συντηρητικότερες θέσεις. Από τα αντιβενιζελικά κόμματα, πιο αδιάλλακτα ήταν τα κόμματα του Δημητρίου Ράλλη και του Κυριακούλη Μαυρομιχάλη, ενώ το κόμμα του Γεωργίου Θεοτόκη ήταν πιο διαλλακτικό.

🚩 Το ραλλικό κόμμα ήταν:

- **αντίθετο προς τον εκσυγχρονισμό**
- **κατά της ισχυρής εκτελεστικής εξουσίας**, όπως αυτή διαμορφώθηκε κατά τα τέλη του 19ου αιώνα και όπως το απαιτούσε η μεταρρυθμιστική πολιτική των Φιλελευθέρων.
- Υποστήριζε ότι το **Κοινοβούλιο έπρεπε να έχει ισχυρή θέση στο πολιτικό σύστημα.**
- **Στο πρόσωπο του βασιλιά, όμως, έβλεπε το σύμβολο της εθνικής ενότητας** που ξεπερνούσε τα σύνορα της χώρας.
- Απευθυνόταν κατά κύριο λόγο:
 - ❖ στα **μεσαία** και
 - ❖ **κατώτερα** στρώματα των πόλεων καθώς και
 - ❖ στους **μικροκαλλιεργητές** (δεδομένου ότι η οικονομική πολιτική των Φιλελευθέρων έδειχνε να ευνοεί, κυρίως, τα ανώτερα αστικά στρώματα).
- Ζητούσε ενίσχυση της παραγωγής και αύξηση των θέσεων εργασίας, ώστε με την οικονομική ανάπτυξη να εξευρεθούν χρήματα για εξοπλισμούς, να καταπολεμηθεί η διαφθορά και η πατρωνία των κομμάτων.

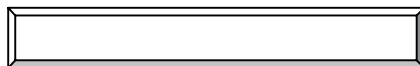
➔ Πάντως, το ραλλικό κόμμα δεν είχε κάποιο συγκροτημένο πρόγραμμα για την οικονομική ανάπτυξη.

🚩 Το Εθνικό Κόμμα του Κ. Μαυρομιχάλη

- δεν διέφερε από το ραλλικό.
- Οι εκπρόσωποι του προσπαθούσαν να εκμεταλλευτούν τη συμμετοχή του αρχηγού τους στα πολιτικά πράγματα μετά το κίνημα του 1909.
- Υποστήριζαν την «**Ανόρθωση**», που κατά την εκτίμησή τους δεν μπόρεσαν να υλοποιήσουν οι Βενιζελικοί.

🚩 Το κόμμα του Γ. Θεοτόκη

- ήταν πιο **μετριοπαθές** από τα άλλα δύο και
- ζητούσε να διορθώσει αυτά που θεωρούσε λάθη των Φιλελευθέρων.
- Συμφωνούσε με την πάση θυσία **αύξηση των εξοπλισμών** και
- ζητούσε **φορολογικές ελαφρύνσεις** για τους μικροεισοδηματίες.
- Από το κίνημα στο Γουδί έως τη συνταγματική κρίση του 1915, μεταξύ των αντιβενιζελικών κομμάτων το θεοτοκικό κόμμα **είχε τη μεγαλύτερη εκλογική βάση,**
- και έτσι αποτέλεσε **τον πυρήνα** των Αντιβενιζελικών.

✚ Τα αριστερά κόμματα αρχικά ήταν:

- ομάδες με **σοσιαλιστικές ιδέες**, συνήθως ξένες προς την κοινωνική βάση στην οποία ήθελαν να απευθυνθούν
- αντιμετώπιζαν **δυσκολίες συνεννόησης** και
- **κομματικής συσπείρωσης** → **εθνικός διχασμός (1915-1922)**

✚ η Κοινωνιολογική Εταιρεία

α. Από την παραίτηση του Βενιζέλου έως τη Συνθήκη των Σεβρών

- ήταν η σοβαρότερη από όλες **αριστερών** ομάδες
- ξεκίνησε από μερικούς διανοούμενους ως αριστερός μεταρρυθμιστικός σύνδεσμος, με στόχο:
 - ❖ να προπαγανδίσει πολιτικές θέσεις και
 - ❖ στη συνέχεια να ιδρύσει κόμμα.
 - ❖ Επιζητούσε για όλα τα μέλη της κοινωνίας ισότητα ευκαιριών,
 - ❖ κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής και
 - ❖ διανομή των αγαθών ανάλογα με τις ανάγκες καθενός, πράγμα που θα μπορούσε να υλοποιηθεί:
 - ✓ με τη σταδιακή αναμόρφωση της οικονομίας και
 - ✓ τη συνταγματική μεταβολή.

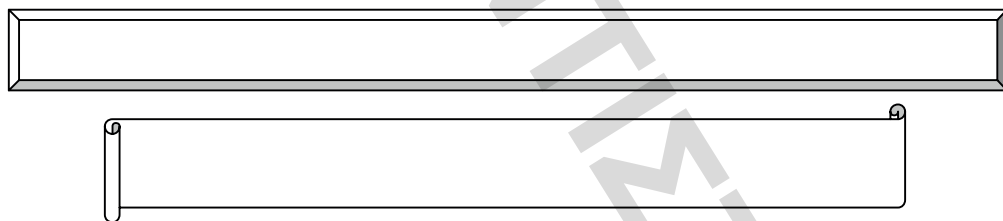
➔ Για να επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι έπρεπε να οργανωθούν οι εργάτες σε επαγγελματικές ενώσεις και να ιδρύσουν κόμμα.

✚ Πράγματι, στα μέσα του 1910 οι Κοινωνιολόγοι ίδρυσαν το **Λαϊκό Κόμμα**, με αρχηγό τον **Αλέξανδρο Παπαναστασίου** (πρωθυπουργός της χώρας το 1924 και 1932)

✚ Βασικές προγραμματικές δηλώσεις του ήταν:

- η αναμόρφωση του πολιτικού συστήματος και
- η επιβολή αρχών κοινωνικής δικαιοσύνης.

✚ Στις δεύτερες εκλογές του 1910 εξελέγησαν 7 υποψήφιοι του κόμματος, οι οποίοι παρείχαν κριτική υποστήριξη στους Φιλελευθέρους.

✚ ο Βενιζέλος

- Ήδη από το 1912, μετά τη σαρωτική νίκη του στις εκλογές, ήταν:
 - ❖ **κυρίαρχος** του πολιτικού παιχνιδιού
 - ❖ χωρίς ουσιαστική κοινοβουλευτική αντιπολίτευση.

✚ Ο Κωνσταντίνος

- ❖ Το 1913, διαδέχθηκε στο θρόνο τον βασιλιά Γεώργιο Α'
- ❖ Του παραχωρήθηκε το αξίωμα του αρχιστράτηγου από το Βενιζέλο, ένα χρόνο νωρίτερα

✚ Μέχρι το 1915 οι δύο ισχυρές προσωπικότητες δεν ήρθαν σε σύγκρουση.

✚ Τα κόμματα της αντιπολίτευσης

- αναγνώριζαν στον βασιλιά το δικαίωμα να επιβάλλει τη δική του άποψη για την εξωτερική πολιτική
- παραβλέποντας ότι κάτι τέτοιο ήταν αντισυνταγματικό.
- Αυτό ενίσχυσε τους εχθρούς της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, προ πάντων έναν κύκλο αντιδημοκρατικών αξιωματούχων.

✚ Με αφορμή τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο

εκφράστηκαν διαφορετικές απόψεις ως προς τη σκοπιμότητα ή μη της συμμετοχής της Ελλάδας στον πόλεμο.

- **Οι Φιλελεύθεροι:**
 - ❖ τάσσονταν υπέρ της συμμετοχής στον πόλεμο, στο πλευρό της Αντάντ (Γαλλία, Αγγλία, Ρωσία, ενώ αργότερα προστέθηκαν η Σερβία, το Βέλγιο, η Ιταλία, η Ρουμανία, η Ελλάδα κ. ά),
 - ❖ επειδή προσδοκούσαν ότι με αυτόν τον τρόπο η Ελλάδα θα είχε εδαφικά οφέλη.
- **Ο βασιλιάς και το Γενικό Επιτελείο**
 - ❖ είχαν διαφορετική εκτίμηση.
 - ❖ Θεωρούσαν ανεύθυνη τη θέση των Φιλελευθέρων, εκτιμώντας ότι η **έκβαση του πολέμου ήταν αβέβαιη** και θα μπορούσαν να νικήσουν οι Κεντρικές δυνάμεις.
- **Ο Κωνσταντίνος έλαβε θέση υπέρ της ουδετερότητας της Ελλάδας επειδή:**
 - ❖ Δεδομένης της κυριαρχίας της Αγγλίας στην ανατολική Μεσόγειο, και
 - ❖ παρά τους δεσμούς του με τη Γερμανία,
 - ❖ ο Κωνσταντίνος δεν μπορούσε να ζητήσει συμμετοχή στον πόλεμο στο πλευρό των **Κεντρικών Δυνάμεων** (Γερμανία και Αυστροουγγαρία, με τις οποίες συμμάχησαν αργότερα η Τουρκία και η Βουλγαρία), γι' αυτό.
- **Η εμμονή του Κωνσταντίνου στη θέση αυτή, τον οδήγησε**
 - ❖ να δράσει με τρόπο που υπέσκαπτε τα θεμέλια του πολιτικού συστήματος
⇒ **Ο βασιλιάς, ανέπτυξε μυστική διπλωματία εν αγνοία της κυβέρνησης,**
 - ❖ καταφεύγοντας ακόμη και **σε παράνομα μέσα** (π.χ. παράδοση απόρρητων διπλωματικών εγγράφων στους Γερμανούς.)

➔ Το 1915 προκάλεσε δύο φορές την παραίτηση της κυβέρνησης.

✚ Μετά τη δεύτερη παραίτηση του Βενιζέλου

- προκηρύχθηκαν εκλογές
- δεν συμμετείχαν οι Φιλελεύθεροι, καθώς θεωρούσαν την ενέργεια του βασιλιά ως παραβίαση του συντάγματος.
- Εκδηλώσεις βίας και φανατισμού δημιούργησαν **χάσμα ανάμεσα στις δύο παρατάξεις και κυριάρχησε το μίσος:**
 - ✓ Όποιος ήταν κατά του πολέμου, κινούσε αμέσως την υποψία στους **Βενιζελικούς**, ότι ήταν κατά της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, κατά των εθνικών συμφερόντων.
 - ✓ Οι **Αντιβενιζελικοί** έβλεπαν στο πρόσωπο των Βενιζελικών βίαιους πράκτορες της Αντάντ, που μάχονταν τον βασιλιά, κατέστρεφαν την ενότητα του έθνους και έθεταν σε κίνδυνο το κράτος.
- Τα δύο κόμματα διέφεραν όλο και λιγότερο μεταξύ τους στην πολιτική πρακτική και

- την προπαγάνδα,
- παράλληλα όμως όλο και περισσότερο ενισχυόταν ο διπολισμός.
- Στα μέσα του 1916 το Κοινοβούλιο χάθηκε ουσιαστικά από το προσκήνιο.

✚ Το κλίμα της εποχής επέτρεψε να συμμετάσχουν στη διαμάχη και στρατιωτικοί, οι οποίοι δημιούργησαν δύο οργανώσεις αντίθετες μεταξύ τους, ανάλογα με το αν τα συμφέροντα κάθε ομάδας εξυπηρετούνταν από τον πόλεμο ή την ουδετερότητα.

✚ **Στις 26 Σεπτεμβρίου ο Βενιζέλος συγκρότησε δική του κυβέρνηση στη Θεσσαλονίκη.**

✚ **Οι συγκρούσεις πήραν σταδιακά διαστάσεις εμφυλίου πολέμου.**

- **Οι Αντιβενιζελικοί** άσκησαν τρομοκρατία στους αντιπάλους,
- ενώ **ο Βενιζέλος κήρυξε έκπτωτο το βασιλιά**, ο οποίος υπό την πίεση της Αντάντ **εγκατέλειψε το θρόνο και τη χώρα.**

✚ **Οι Φιλελεύθεροι**

- ανέλαβαν στην Αθήνα τη **διακυβέρνηση** και
- κήρυξαν τη χώρα σε **κατάσταση πολιορκίας**.
- **Ευνόησαν τους αξιωματικούς της οργάνωσης «Εθνική Άμυνα*»** εις βάρος άλλων ⇒ εξαπλώθηκε ο εθνικός διχασμός και στο στράτευμα
- Η κυβέρνηση **παρέτεινε τη θητεία της Βουλής**, παρά την πίεση που ασκούσαν τα κόμματα της αντιπολίτευσης.
- **οδήγησαν την Ελλάδα στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ**, αποσκοπώντας, όπως προαναφέρθηκε, στην ικανοποίηση εθνικών διεκδικήσεων

***Εθνική Άμυνα** = η ονομασία που δόθηκε στο κίνημα που εξερράγη στη Θεσσαλονίκη στις 17/09/1916 από τη στρατιωτική φρουρά της πόλης και της τότε κυβέρνησης και του βασιλιά, για τη συμμετοχή της Ελλάδας στον Α' παγκόσμιο πόλεμο

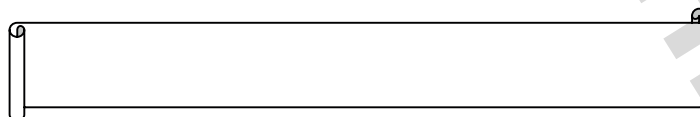
✚ **Οι Αντιβενιζελικοί**

- διαφωνούσαν και
- παρακολουθούσαν με δυσαρέσκεια τις εξελίξεις
- τάσσονταν
 - ❖ **υπέρ της διατήρησης των εκτός Ελλάδος ελληνικών πληθυσμών**
 - ❖ **υπέρ της ευκαιριακής προσάρτησης εδαφών χωρίς κίνδυνο.**

✚ **Ο εθνικός διχασμός έφτασε στο αποκορύφωμά του:**

- με την **απόπειρα δολοφονίας του Βενιζέλου και**
- τη **δολοφονία του Ίωνος Δραγούμη***, το 1920.

***Ίων Δραγούμης** = διπλωμάτης, πολιτικός και συγγραφέας. Η προσφορά του στον αλύτρωτο ελληνισμό υπήρξε μοναδική. Ήταν από τις σημαντικότερες μορφές του αντιβενιζελισμού. Δολοφονήθηκε στην Αθήνα από ανθρώπους του Βενιζέλου

✚ **Η Συνθήκη των Σεβρών (10 Αυγούστου 1920)**

- αποτέλεσε τη **μεγαλύτερη διπλωματική επιτυχία της Ελλάδας και**
- **δικαίωσε την τολμηρή πολιτική του Βενιζέλου.**

- Η μικρή Ελλάδα των παραμονών των Βαλκανικών πολέμων γίνεται με την υπογραφή της Συνθήκης «**η Ελλάδα των δύο Ηπείρων και των πέντε Θαλασσών***».
- Το όραμα της **Μεγάλης Ιδέας** φαίνεται να γίνεται απτή πραγματικότητα.

*σύμφωνα με τη «**συνθήκη των Σεβρών**» παραχωρούνταν στην Ελλάδα:

- Η Ανατολική Θράκη
- Η Ήμβρος
- Η Τένεδος
- Και η προσωρινή διοίκηση της περιοχής της Σμύρνης για 5χρόνια (μετά το πέρας της πενταετίας ο πληθυσμός της Σμύρνης θα αποφάσιζε με δημοψήφισμα για την προς'αρτηση με την Ελλάδα)

5. Το Σοσιαλιστικό κόμμα

✚ Οι Φιλελεύθεροι

- προκήρυξαν εκλογές για αναθεωρητική εθνοσυνέλευση, με **στόχο**:
 - ❖ να νομιμοποιήσουν τις μέχρι τότε ενέργειές τους και
 - ❖ να περιορίσουν τις αρμοδιότητες του βασιλιά.

✚ Αποτέλεσμα εκλογών:

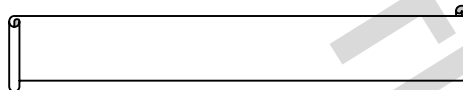
- Η συνασπισμένη αντιπολίτευση, όμως, απροσδόκητα κέρδισε τις εκλογές.
- Ο Βενιζέλος έφυγε στο εξωτερικό.

✚ Η νέα κυβέρνηση

- έκανε δημοψήφισμα για την επιστροφή του Κωνσταντίνου, στο οποίο η ετυμηγορία ήταν υπέρ του βασιλιά.
- Δίστασε όμως να αλλάξει την εξωτερική πολιτική και να επιδιώξει ειρηνική λύση.

✚ Το μέτωπο κατέρρευσε, με αποτέλεσμα την ολοκληρωτική ήττα.

- ✚ Στις 25 Ιανουαρίου 1921 η **Αναθεωρητική Εθνοσυνέλευση** που προέκυψε από τις εκλογές του Νοέμβριου **ανακηρύχθηκε Συντακτική** καθώς θεωρήθηκε αναγκαίο να **αλλάξει εξ ολοκλήρου το σύνταγμα**.

✚ **έντονη πολιτικοποίησή των εργατών**, κατά τη δεύτερη δεκαετία του 20ού αιώνα:

- **αίτια**:
 - ❖ Οι υψηλοί δείκτες ανεργίας και
 - ❖ οι άθλιες συνθήκες εργασίας και διαβίωσης
 - ❖ Οι συνθήκες έδιναν την εντύπωση ότι οι πλούσιοι γίνονταν πλουσιότεροι και οι φτωχοί φτωχότεροι.

- ✚ Το 1918 ιδρύθηκε το **Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος (Σ.Ε.Κ.Ε.)** από συνέδριο σοσιαλιστών.

✚ **Βασικές θέσεις του προγράμματος του ήταν :**

- δημοκρατία,
- παροχή εκλογικού δικαιώματος στις γυναίκες,
- αναλογικό εκλογικό σύστημα*
- εθνικοποίηση των μεγάλων πλουτοπαραγωγικών πηγών.

✚ Σχετικά με την εξωτερική πολιτική,

- ζητούσε ειρήνη
- χωρίς προσάρτηση εδαφών, βασισμένη στο δικαίωμα αυτοδιάθεσης των λαών.
- Τα προβλήματα που αφορούσαν διαμφισβητούμενα εδάφη, θα λύνονταν με δημοψηφίσματα.

***αναλογικό σύστημα**= είδος εκλογικού συστήματος σύμφωνα με το οποίο η κατανομή των βουλευτικών εδρών γίνεται ανάλογα με τον αριθμό των ψήφων που λαμβάνει κάθε κόμμα στη συγκεκριμένη εκλογική περιφέρεια.

✚ Το Σ.Ε.Κ.Ε.

- ήταν το πιο αυστηρά οργανωμένο κόμμα.
- Έως το **1919 ήταν υπέρ της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας.**
- Σταδιακά απομακρύνθηκε από αυτή, υιοθετώντας την **αρχή της δικτατορίας του προλεταριάτου.**
- Το **1924** μετονομάστηκε σε **Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (Κ.Κ.Ε.).**

ΚΟΜΜΑΤΑ

3 Σεπτεμβρίου 1843

σελ. 70, επανάσταση

1843-1844

σελ. 71, Εθνοσυνέλευση

(1844-1864)

σελ. 73, το διάστημα μεταξύ των δύο πρώτων Συνταγμάτων

1846/47

σελ. 74, ο Κωλέττης κατέχει πέντε από τα επτά υπουργεία

1847

σελ. 74, θάνατος Κωλέττη

τέλη δεκαετίας 1850

σελ. 75, συνολική δυσαρέσκεια του πληθυσμού εξαιτίας οικονομικής δυσπραγίας και δυσλειτουργίας πολιτικού συστήματος

Φεβρουάριος 1862

σελ. 76, επανάσταση με αίτημα την απομάκρυνση του βασιλιά

12 Οκτωβρίου 1862

σελ. 76, ο Όθων εγκαταλείπει τη χώρα

Νοέμβριος 1862

σελ. 77, εκλογές που σημαίνουν την παρακμή των ξενικών κομμάτων.

Πεδινοί, ορεινοί.

1875

σελ. 79, αρχή δεδηλωμένης

1875-1880

σελ. 80, μεταβατική περίοδος

1875 και 1879

σελ. 80, εκλογές όπου κανένα κόμμα δεν κερδίζει κοινοβουλευτική πλειοψηφία.

1884

σελ. 80, τα κόμματα Τρικούπη και Δηλιγιάννη ελέγχουν το 92,2% των εδρών

1875

σελ. 80, το τρικούπικό κόμμα παρουσιάζει συστηματικό εκσυγχρονιστικό πρόγραμμα

1893

σελ. 80, πτώχευση

μέχρι τη δεκαετία 1870

σελ. 80, το κράτος αποτελεί τον κύριο εργοδότη

δεκαετία 1880

σελ. 82, τα κόμματα είναι πιο συγκροτημένα σε σχέση με το παρελθόν

μετά το 1882

σελ. 83, οι εκλογείς όλο και περισσότερο ψηφίζουν με κομματικά κριτήρια

δεκαετία 1890

σελ. 83, οι εκλογείς ψηφίζουν υποψήφιους που δηλώνουν την κομματική τοποθέτησή τους.

1879

σελ. 83, στις εκλογές υπάρχουν 24 τοπικά ψηφοδέλτια

1885

σελ. 83, στις εκλογές υπάρχουν 4 τοπικά ψηφοδέλτια

1893-1897

σελ. 85, τα κόμματα προσπαθούν να υλοποιήσουν το πρόγραμμά τους χωρίς επιτυχία

1897

σελ. 85, ελληνοτουρκικός πόλεμος **μέχρι 1909**

σελ. 85, διοικητικού χαρακτήρα μεταρρυθμίσεις κυρίως από τρικουπικούς όπως ο Θεοτόκης.

1906

σελ. 86, ίδρυση Ιαπώνων

15 Αυγούστου 1909

σελ. 86, κίνημα στο Γουδί

14 Σεπτεμβρίου 1909

σελ. 87, διαδήλωση επαγγελματιών σωματείων

Φεβρουάριος 1910

σελ. 88, η βουλή αποφασίζει αναθεώρηση άρθρων του Συντάγματος

15 Μαρτίου 1910

σελ. 88, διάλυση στρατιωτικού Συνδέσμου

8 Αυγούστου 1910

σελ. 89, εκλογές

1909

σελ. 89, συλλαλητήρια συντεχνιών

5 Σεπτεμβρίου 1910

σελ. 89, πρώτη δημόσια εμφάνιση Βενιζέλου ως ελλαδίτη πολιτικού

22 Αυγούστου 1910

σελ. 90, τυπική ίδρυση κόμματος Φιλελευθέρων

(6 Οκτωβρίου 1910)

σελ. 90, παραίτηση κυβέρνησης Δραγούμη, ο Βενιζέλος παίρνει εντολή σχηματισμού Κυβέρνησης

Νοέμβριος 1910

σελ. 90, εκλογές χωρίς τη συμμετοχή των αντιβενιζελικών

1911 α' εξάμηνο

σελ. 90, 53 τροποποιήσεις μη θεμελιωδών άρθρων του συντάγματος, ψήφιση 337 νόμων

Μάρτιος 1910

σελ. 91, εκλογές με συμμετοχή όλων των κομμάτων

1912

σελ. 91, αναδιοργάνωση κόμματος Φιλελευθέρων, ίδρυση Λέσχης

1915

σελ. 93, συνταγματική κρίση

1910 μέσα

σελ. 93, ίδρυση Λαϊκού Κόμματος με αρχηγό τον Α. Παπαναστασίου

1910

σελ. 93, δεύτερες εκλογές (Νοεμβρίου)

1912

σελ. 93, σαρωτική νίκη Βενιζέλου στις εκλογές

1913

σελ. 93, ο Κωνσταντίνος διαδέχεται το Γεώργιο στο θρόνο

1915

σελ. 93, μέχρι αυτή τη χρονιά δεν έχουμε άμεση σύγκρουση Κωνσταντίνου (ως βασιλιά) και Βενιζέλου

1915

σελ. 94, παραίτηση κυβέρνησης Βενιζέλου, δύο φορές

1916 μέσα

σελ. 95, υποβαθμίζεται ο ρόλος του κοινοβουλίου

26 Σεπτεμβρίου 1916

σελ. 95, κυβέρνηση Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη

1920

σελ. 96, δολοφονία Ίωνος Δραγούμη

(10 Αυγούστου 1920)

σελ. 96, Συνθήκη Σεβρών

25 Ιανουαρίου 1921

σελ. 97, Η Αναθεωρητική βουλή που προέκυψε από τις εκλογές Νοεμβρίου ανακηρύσσεται σε Συντακτική.

1918

σελ. 97, Ίδρυση ΣΕΚΕ

1919

σελ. 98, το ΣΕΚΕ είναι υπέρ της κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας

1924

σελ. 98, το ΣΕΚΕ μετονομάζεται σε ΚΚΕ

ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ:

Κείμενα για το κεφάλαιο "η διαμόρφωση και λειτουργία των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα", (σ. 70-98 του σχολικού βιβλίου)

Σε συνδυασμό με το κεφάλαιο 1. Το Σύνταγμα του 1844, σ. 70-71

Αντλώντας στοιχεία από το παρακάτω κείμενο που σας δίνεται και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να παρουσιάσετε τις σχετικές διατάξεις που ψήφισε η Εθνοσυνέλευση 1843-44 για τις εκλογές και τον τρόπο που αυτές πραγματοποιήθηκαν.

Συνακόλουθα με την κύρωση του Συντάγματος αποφασίστηκε η διενέργεια εκλογών και ο Όθωνας πρότεινε στους Α. Μαυροκορδάτο και Ι. Κωλέττη να σχηματίσουν από κοινού κυβέρνηση, που θα οδηγούσε τη χώρα προς τις εκλογές. Ο Κωλέττης αρνήθηκε τη συμμετοχή του υπολογίζοντας τη φθορά, την οποία θα είχε ο πολιτικός που θα ανελάμβανε τη διενέργεια των εκλογών. Ως ημερομηνία εκκίνησης της εκλογικής αναμέτρησης ορίστηκε η 6η Ιουνίου ενώ σύμφωνα με τα τότε κρατούντα διήρκεσε περίπου δύο μήνες. Διενεργήθηκε δε κατά τον εκλογικό νόμο που είχε προηγουμένως ψηφίσει η Εθνοσυνέλευση. Σε αυτή την αναμέτρηση διαπράχθηκαν πολλές παρατυπίες και από την πλευρά του Μαυροκορδάτου και από την πλευρά των Κωλέττη και Μεταξά. Συγκεκριμένα ο Μαυροκορδάτος έχοντας στα χέρια του την κρατική μηχανή προσπαθούσε να επηρεάσει τις συνειδήσεις των ψηφοφόρων ενώ αντίστοιχα ο Κωλέττης και ο Μεταξάς υπέθαλπαν τοπικές συγκρούσεις και εξεγέρσεις φίλα κείμενων προς αυτούς προσώπων όπως αυτή του οπλαρχηγού Θεοδωράκη Γρίβα στην Ακαρνανία. Σε αυτό το κλίμα και πριν ακόμη ολοκληρωθούν οι εκλογές ο Μαυροκορδάτος υπέβαλε παραίτηση και στη θέση του ορίστηκε ο Κωλέττης. Τα τελικά αποτελέσματα στην κατανομή βουλευτικών εδρών έδωσαν στο Ρωσικό Κόμμα (Ναπαίοι) του Ανδρέα Μεταξά 55 έδρες, στο Αγγλικό Κόμμα (Μαρλαίοι) του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου 28 και στο Γαλλικό Κόμμα (Μοσχομαγκίτες) του Ιωάννη Κωλέττη είκοσι. Στις 6 Αυγούστου σχηματίστηκε κυβέρνηση συνασπισμού του Γαλλικού και του Ρωσικού Κόμματος με πρώτο κοινοβουλευτικό Πρωθυπουργό τον Κωλέττη.

από το <http://el.wikipedia.org>

απαντήσεις

(σχ. βιβλίο, σελ. 72: «Με άλλες διατάξεις ... διαφορετικών Συνδυασμών.»

κείμενο:

1. Ο Κωλέττης αρνήθηκε τη συμμετοχή του υπολογίζοντας τη φθορά
2. διήρκεσε περίπου δύο μήνες.

3. διαπράχθηκαν πολλές παρατυπίες και από την πλευρά του Μαυροκορδάτου και από την πλευρά των Κωλέττη και Μεταξά. Συγκεκριμένα ο Μαυροκορδάτος έχοντας στα χέρια του την κρατική μηχανή προσπαθούσε να επηρεάσει τις συνειδήσεις των ψηφοφόρων ενώ αντίστοιχα ο Κωλέττης και ο Μεταξάς υπέβαλλαν τοπικές συγκρούσεις και εξεγέρσεις φίλα κείμενων προς αυτούς προσώπων όπως αυτή του οπλαρχηγού Θεοδωράκη Γρίβα στην Ακαρνανία. Σε αυτό το κλίμα και πριν ακόμη ολοκληρωθούν οι εκλογές ο Μαυροκορδάτος υπέβαλε παραίτηση και στη θέση του ορίστηκε ο Κωλέττης.)

Σε συνδυασμό με το κεφάλαιο 2. Η παρακμή των «ξενικών» κομμάτων, σ. 70-75

Μελετώντας το παραπάνω κείμενο που σας δίνεται και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να παρουσιάσετε α) τους λόγους που οδήγησαν στην επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου, β) τις διαδικασίες για τη συγκρότηση της Εθνοσυνέλευσης, γ) το νομοθετικό πλαίσιο για τη διενέργεια κοινοβουλευτικών εκλογών.

Οι πρώτες εκλογές στην Ελλάδα

Αποσπάσματα από: <http://nikitidis.blogspot.com>

Αθήνα, 3 Σεπτεμβρίου 1843. Μπροστά από το παλάτι του βασιλιά Όθωνα συγκεντρώνεται λαός και στρατός. Έχει ξεσπάσει επανάσταση. Το αίτημα είναι ένα: Η παραχώρηση Συντάγματος, με βάση το οποίο θα κυβερνάται η Ελλάδα.

Ο Όθωνας και οι Βαυαροί του ήρθαν να κυβερνήσουν την χώρα το 1833. Για δέκα χρόνια το καθεστώς ήταν απόλυτη μοναρχία. Όμως οι Έλληνες δεν είχαν αγωνιστεί για την εθνική τους ελευθερία και την πολιτική τους υποδούλωση. Ήδη, πολύ πρώιμα, στην Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας του 1827 είχαν ψηφίσει Σύνταγμα που κατοχύρωνε το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι. Το νεοσύστατο ελληνικό κράτος ήταν από τα πρώτα της Ευρώπης που είχε κατοχυρώσει αυτό το υπέρτατο δημοκρατικό δικαίωμα.

Η δεκάχρονη απολυταρχική διακυβέρνηση των Βαυαρών οδήγησε στην επανάσταση για την παραχώρηση Συντάγματος. Ο στρατηγός Μακρυγιάννης γράφει στα Απομνημονεύματά του:

«Αφού κατήχησα όλο το κράτος με τις υπογραφές, έκρινα εύλογο να βάλω και πολιτικούς εις την πρωτεύουσα. Κανένας άλλος δεν ήταν να είχα μπιστοσύνη – ο Μεταξάς, ότι έδειξε και χαρακτήρα εις την προεδρία του Μαυροκορδάτου. Τότε ορκιζόμαστε ότι να κάμωμεν Εθνική Συνέλευση και Σύνταγμα, να διοικούμαστε τοιούτως. Κι αν ο Βασιλέας υπογράψη, να είμαστε υπέρ του, αν δεν υπογράψη, να του είμαστε ενάντιοι, ότι θα μας σκοτώση...

Η επανάσταση για την παραχώρηση Συντάγματος, με αρχηγό τον επικεφαλής του Ιππικού της Αθήνας συνταγματάρχη Δημήτριο Καλλέργη, πέτυχε. Σχηματίστηκε υπερκομματική κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Ανδρέα Μεταξά, η οποία στις 7 Σεπτεμβρίου 1843 προκήρυξε εκλογές για την συγκρότηση Εθνικής Συνέλευσης που θα ψήφιζε το Σύνταγμα.

Οι εκλογές ορίστηκαν να γίνουν την τελευταία εβδομάδα του Οκτωβρίου. Όμως μία σφοδρή κακοκαιρία, που έπληξε την χώρα, ανάγκασε την κυβέρνηση να τις αναβάλει για μία εβδομάδα.

«Η της 7^{ης} Σεπτεμβρίου εν Αθήναις Εθνική των Ελλήνων Συνέλευσις» άρχισε τις εργασίες της στις 8 Νοεμβρίου 1843 και διαλύθηκε στις 18 Μαρτίου 1844, αφού περάτωσε το έργο της για το Σύνταγμα. Εκείνη η συνταγματική Εθνοσυνέλευση απαρτίστηκε από 244 αντιπροσώπους 92 εκλογικών περιφερειών. Ανάμεσα τους περιλαμβάνονταν και οι

αντιπρόσωποι των περιοχών που παρέμειναν υπόδουλες, δηλαδή της Αρτας, Ασπροποτάμου (Αχελώου), Ηπείρου, Θεσσαλίας, Μακεδονίας, Σουλίου, Κάσου, Κρήτης, Σάμου και Χίου.

Στις 18 Μαρτίου 1844 ψηφίστηκε ο εκλογικός νόμος, βάσει του οποίου θα γινόταν η διενέργεια των πρώτων κοινοβουλευτικών εκλογών. Κάθε επαρχία αποτελούσε μία εκλογική περιφέρεια. Επαρχίες με πληθυσμό έως 10.000 κατοίκους είχαν δικαίωμα να εκλέξουν 1 βουλευτή. Εως 20.000 κατοίκους 2. Εως 30.000 κατοίκους 3. Οι πάνω από 30.000 κατοίκους επαρχίες – εκλογικές περιφέρειες εξέλεξαν 4 βουλευτές. Προνομαικά η Ύδρα θα εξέλεγε 3, οι Σπέτσες 2 και «οι εν Ελλάδι Ψαριανοί» 2 βουλευτές. Επίσης 1 βουλευτή θα εξέλεγαν οι καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών.

σελ. 70 – 72, εκτός από σελ. 71 – 72 , «οι κομματικές παρατάξεις ... του αρμόδιου υπουργού».

και το σύνολο του παραθέματος

Τρία κείμενα για τις εκλογές 1844 και τον τρόπο που πραγματοποιήθηκαν

1. Αντλώντας στοιχεία από το παραπάνω κείμενο που σας δίνεται και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να παρουσιάσετε τις σχετικές διατάξεις που ψήφισε η Εθνοσυνέλευση 1843-44 για τις εκλογές και τον τρόπο που αυτές πραγματοποιήθηκαν.

Άλλες διατάξεις του εκλογικού νόμου των πρώτων εκλογών του 1844 ανέφεραν ότι:

- Οι βουλευτές αντιπροσωπεύουν το Έθνος και όχι μόνον την επαρχία από την οποία εκλέγονται.
- Οι βουλευτικές εκλογές διεξάγονται κάθε τρία χρόνια.
- Δικαίωμα εκλέγεσθαι έχουν όλοι οι Έλληνες πολίτες, ηλικίας πάνω από 30 ετών. Δικαίωμα εκλέγειν έχουν όσοι είναι άνω των 25 ετών.
- Η ψηφοφορία είναι καθολική, άμεση και μυστική.
- Τρόπος εκλογής είναι το πλειοψηφικό σύστημα δύο γύρων.
- Οι εκλογές διαρκούν έως 8 ημέρες.
- Η ψηφοφορία θα γίνεται στην μεγαλύτερη εκκλησία κάθε δήμου.
- Η διαλογή των ψήφων θα γίνεται στην πρωτεύουσα κάθε επαρχίας, όπου θα μεταφέρονται σφραγισμένες οι κάλπες.

Αν κι αυτός ο εκλογικός νόμος ήταν ένα από τα προοδευτικότερα νομοθετήματα εκείνης της δύσκολης εποχής, είχε ένα φοβερό μειονέκτημα. Δεν διευκρίνιζε εάν η οκταήμερη περίοδος διεξαγωγής των εκλογών ίσχυε για... όλες ταυτόχρονα τις εκλογικές περιφέρειες.

Το αποτέλεσμα αυτής της ασάφειας είχε ως αποτέλεσμα οι πρώτες βουλευτικές εκλογές να διαρκέσουν... μερικούς μήνες! Οι περισσότερες περιφέρειες έκαναν τις εκλογές τους

τον Μάιο και τον Ιούνιο του 1844. Άλλες ψηφοφορίες και ιδιαίτερα η κρίσιμη εκλογή στην Αθήνα, αναβλήθηκαν πολλές φορές και τελικά έγιναν στις αρχές Αυγούστου.

Η μακρά προεκλογική περίοδος προκάλεσε έξαψη των παθών και των πολιτικών συνωμοσιών. Δημιουργήθηκαν μυστικές εταιρείες για την διάδοση των πολιτικών απόψεων, ιδίως των αντιβασιλικών. Οι μοναχοί του Μεγάλου Σπηλαίου στα Καλάβρυτα πήραν ανοιχτά θέση εναντίον του βασιλιά και προπαγάνδιζαν σ' όλη την επαρχία υπέρ του δημοκρατικού Κ. Ζωγράφου.

απόσπασμα από δημοσίευμα της εφημερίδας Αδέσμευτος Τύπος

επίσης δημοσιευμένο στο: http://nikitidis.blogspot.com/2007/09/blog-post_10.html

(σχ. βιβλίο, σελ. 72: «Με άλλες διατάξεις ... διαφορετικών Συνδυασμών» και το σύνολο του κειμένου)

2. Αντλώντας στοιχεία από το παραπάνω κείμενο που σας δίνεται και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να παρουσιάσετε τις σχετικές διατάξεις που ψήφισε η Εθνοσυνέλευση 1843-44 για τις εκλογές και τον τρόπο που αυτές πραγματοποιήθηκαν.

Οι βασικοί αντίπαλοι στις πρώτες βουλευτικές εκλογές ήταν δύο:

1. Το "αγγλικό κόμμα" με αρχηγό τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο που εξέφραζε τους Φαναριώτες.
2. Το "γαλλικό κόμμα" με αρχηγό τον Ιωάννη Κωλέττη που εξέφραζε τους δυτικοτραφείς διανοούμενους.

Υπήρχε και το "ρωσικό κόμμα", στο οποίο συμμετείχε και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης όσο ζούσε, αλλά σ' εκείνες τις πρώτες εκλογές με αρχηγό τον Κ. Οικονόμου δεν είχε προοπτική εξουσίας. Οι "Ρωσόφιλοι" εξέφραζαν του πιστούς Ορθόδοξους και τους ξενόφοβους.

Κάποτε τελείωσαν οι εκλογές. Χαρακτηριστική είναι η εξής είδηση που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα "Αιών": «Κύθνος 1 Ιουνίου 1844. Ετελείωσε τέλος πάντων η ψηφοφορία της νήσου μας και ο ισόβιος Κυριακίδης τα επήρε εις το χέρι. Εν γένει οι δημόται μας κατεφρόνησαν και τους σταυρούς και τας θέσεις και υποσχέσεις του συνδεύοντές τον με περιφρόνησιν. Οι δε δούλοι του 4-5 αρχοντόπουλα θηρεύοντα τύχην, δεν ηδυνήθησαν να του πωλήσωσι άλλην παρά την ιδικήν των ψήφον καίτοι κατακομματιασθέντες εις τους δρόμους.»

Ποιο ήταν το αποτέλεσμα όλων αυτών; Ο Ιωάννης Κωλέτης, αρχηγός του "Γαλλικού Κόμματος", έγινε ο πρώτος κοινοβουλευτικός πρωθυπουργός της Ελλάδας.

Αποσπάσματα από: http://nikitidis.blogspot.com/2007/09/blog-post_10.html

(σχ. βιβλίο: σελ. 72 «Με άλλες διατάξεις ... η διεκδίκηση συμφερόντων» και το σύνολο του κειμένου)

3. Αντλώντας στοιχεία από το παραπάνω κείμενο που σας δίνεται και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να παρουσιάσετε τη σημασία του δικαιώματος της καθολικής

ψηφοφορίας στις εκλογές του 1844 και για την εδραίωση του κοινοβουλευτισμού και τον τρόπο που οι εκλογές πραγματοποιήθηκαν.

Από εκείνη ακριβώς την προεκλογική εκστρατεία του Κ. Ζωγράφου έχει διασωθεί μία περιγραφή στον Τύπο της εποχής, που αναφέρει και τα εξής:

«Μετά την λαμπράν εν Αιγίω και Πάτρα υποδοχήν του Κ. Ζωγράφου το Σάββατον 29 Απριλίου αναχωρήσαντα εκ Πατρών υπεδέχθησαν εις τα όρια, εις χωρίον Γουργούμισα πλήθος λαού, ιερείς, δημοτικοί σύμβουλοι και πάρεδροι εκφωνούντες με όλον παραδειγματικόν ζήλον "Ζήτω το καύχημα των Καλαβρύτων και της Ελλάδος ο εθνικότατος Ζωγράφος.

«Όταν δε έφτασεν εις το Μεθόριο του δήμου τούτου υπεδέχθη υπό συσσωματομένον ούτως ειπείν τον Δήμον της Νωνάκριδος. Η δημοτική υπαλληλία και οι προκριτότεροι του δήμου τούτου διά την υποδοχήν του εθνικοτάτου πληρεξουσίου των, δεν ημποδίσθησαν ούτε από το εξάωρον απόστημα ούτε από τον σπάνιον της ημέρας ταύτης χειμώνα. Διάβροχα τα μάτια των προσύγραναν ενδομούχου αγαλλιάσεως και βαθυτάτης ευγνωμοσύνης δάκρυα.

«Ο αδιάκοπος πυροβολισμός εκ μέρους της συνοδείας του Κ. Ζωγράφου και των δημοτών της Νωνάκριδος, διεκόπη εις το σημείον της συναπαντήσεως των δύο τούτων σωμάτων και τούτου γενομένου ο Σ. Σολιώτης εγχείρισε προς τον εθνικόν άνδρα ψήφισμα ευγνωμοσύνης του δήμου. Κατόπιν προσεφέρθησαν εις τον κ. Ζωγράφον δύο σημαίαι, φέρουσαι, η μεν σταυρόν με την επιγραφήν "Εν τούτω νικά" αριστερόθεν δεν του σταυρού, την Ελλάδαν»

Στον προεκλογικό αγώνα περιλαμβάνονταν και οι ξυλοδαρμοί. Μία άλλη περιγραφή της εποχής εκείνης από την Βοιωτία αναφέρει:

«Ο λαός ησθάνθη πλέον την αιχμήν της βίας εις την καρδίαν του. Ο δήμαρχος Χαιρωνείας το εσπέρας της 20ής τρέχοντος υπήγεν εις Δίστομον μετά πολλών δημοτικών υπαλλήλων και χωροφυλάκων, οίτινες παραδοθέντες εις μέθην εξεχύθησαν μέσης νυκτός εις τας αγυιάς, εβίασαν τας οικίας και απέσπασαν τους άνδρας από τας αγκάλας των γυναικών διά μαχαιρών και ξύλων».

Η κυβέρνηση άλλαξε τρεις φορές κατά την προεκλογική περίοδο. Μετά τον Ανδρέα Μεταξά, έγινε πρωθυπουργός ο Κωνσταντίνος Κανάρης και στην συνέχεια ο "αγγλόφιλος" Μαυροκορδάτος, ο οποίος διεκδικούσε την εξουσία. Τότε ένας πολιτικός του αντίπαλος έκανε επανάσταση. Η ένοπλη προεκλογική εξέγερση ξέσπασε στην Ακαρνανία από τον Θεόδωρο Γρίβα, σύμμαχο του "γαλλόφιλου" Κωλέτη. Η αιτία; Διαβάστε το απόσπασμα της εποχής:

«Μέγας τρόμος και ταραχή συνάμα κατέλαβε όλας τας επαρχίας, αίτινες δεν δύνανται παρά να θεωρώσιν ως αυτουργόν των τοιούτων σκηνών το υπουργείον, όπερ προκαλεί διά των πράξεων του τον εμφύλιον πόλεμον. Δεν ήτο ποτέ πρέπον, ώστε αφ' ενός μεν ο Γρίβας να προσκαλείται εις Αθήνας και να αναχωρεί διά το μέρος του και αφ' ετέρου να

παρακολουθείται βήμα προς βήμα με σωρεία στρατιωτών από τον άσπονδον εχθρόν του, τον Στράτον.»

Αργότερα ξέσπασαν βίαια επεισόδια στην Μάνη ανάμεσα στους Μαυρομιχαλαίους και τους Τζανετάκηδες και στάλθηκε ο στρατηγός Τζαβέλας για να τα αντιμετωπίσει.

απόσπασμα από δημοσίευμα της εφημερίδας Αδέσμευτος Τύπος

επίσης δημοσιευμένο στο: http://nikitidis.blogspot.com/2007/09/blog-post_10.html

(σχ. βιβλίο: σελ. 72-73 «Το δικαίωμα της καθολικής... με σημερινούς όρους»)

Αντλώντας στοιχεία από το παραπάνω κείμενο που σας δίνεται και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να εξηγήσετε την παρακμή του ρωσικού κόμματος μετά το 1844.

Στη Συνέλευση η συζήτηση των «περί θρησκείας» άρθρων του Συντάγματος, που διεξήχθη από τις 3/15 έως τις 5/17 Ιανουαρίου 1844, έγινε σε έντονους τόνους. Οι πληρεξούσιοι του Ρωσικού κόμματος, με επικεφαλής τον Μιχαήλ Σχινά, φίλο του Κωνσταντίνου Οικονόμου, ζητούν να αποκατασταθούν οι σχέσεις με το Πατριαρχείο, να απαγορευτούν οι κρατικές παρεμβάσεις, με τον περιορισμό του βασιλιά στο ρόλο του απλού προστάτη της Αυτοκέφαλής Εκκλησίας, και να εξαιρεθεί ο κλήρος από τις αρμοδιότητες των κοσμικών δικαστηρίων.

Αντιθέτως, οι εκπρόσωποι του Αγγλικού και του Γαλλικού κόμματος επιμένουν στη διατήρηση της υφιστάμενης κατάστασης. Τελικά, κατέληξαν σε συμβιβασμό, που διαιώνιζε όμως την υπεροχή της κρατικής εξουσίας.

Στο πρώτο άρθρο ορίζεται ότι επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι αυτή της «Ανατολικής Ορθοδόξου του Χριστού Εκκλησίας» και κατοχυρώνεται η ελευθερία πίστης στα άλλα δόγματα. Ακόμη, προστίθεται μια αόριστη διατύπωση για την προστασία της Εκκλησίας από παρεμβάσεις.

Στο δεύτερο άρθρο ορίζεται ότι η Εκκλησία της Ελλάδος είναι αυτοκέφαλη, διατηρεί όμως τη δογματική ενότητα με τις υπόλοιπες Ορθόδοξες Εκκλησίες και δεν γίνεται καμία αναφορά στη θέση του βασιλιά, που μέχρι τότε αναφερόταν ως αρχηγός της.

Στο άρθρο 40 ορίζεται ότι «πας διάδοχος του Ελληνικού Θρόνου απαιτείται να πρεσβεύη την θρησκείαν της Ανατολικής Ορθοδόξου του Χριστού Εκκλησίας» και στο άρθρο 44 ότι ο επίτροπος του βασιλιά, στην περίπτωση που θα είναι ανήλικος, πρέπει να είναι «πολίτης Έλλην, του Ανατολικού δόγματος». Η δέσμευση αυτή ισχύει και στην περίπτωση διορισμού αντιβασιλιά (άρθρο 45).

Γιώργος Καραγιάννης, Εκκλησία και Κράτος 1833-1997, Ιστορική επισκόπηση των σχέσεων τους, σελ. 20-21

απάντηση από το σχ. βιβλίο, σελ. 73 «Στην περίοδο μεταξύ ... πιο επίκαιρα θέματα.»

Αντλώντας στοιχεία από το παρακάτω κείμενο που σας δίνεται και αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις, να αναλύσετε το ρόλο του Κωλέττη μετά το 1844.

Η πρωθυπουργία του Κωλέττη σηματοδεύτηκε από ένα αδυσώπητο πόλεμο των πολιτικών δυνάμεων και συνεχείς παρεμβάσεις προς όφελος της χώρας, που αντιπροσώπευε το

κάθε κόμμα. Ο Ανδρέας Μεταξάς αποχώρησε σύντομα από το συνασπισμό, λόγω της διαχείρισης του εκκλησιαστικού ζητήματος, αφήνοντας στον Κωλέττη την απόλυτη ευθύνη της διακυβέρνησης και στρέφοντας το φιλικό του τύπο εναντίον του. Οι οικογενειακές φατρίες επικρατούσαν ακόμα δυσχεραίνοντας το έργο της κυβέρνησης. Επιπλέον ο βασιλιάς παρά τον περιορισμό του από το Σύνταγμα συνέχισε να παρεμβαίνει ανοικτά στην κρατική πολιτική.

Μέσα σε αυτή την κατάσταση ο Πρωθυπουργός προσπάθησε την οικονομική ανάκαμψη της χώρας, ασκώντας διπλωματία προς τις Μεγάλες Δυνάμεις, ενώ παράλληλα έθετε το στόχο της διεύρυνσής της προς τα παλαιά σύνορα της Αυτοκρατορίας. Ο Κωλέττης κατηγορήθηκε για συγκεντρωτισμό και περιφρόνηση του κοινοβουλευτισμού, χαρακτηριστικά οι αντιπολιτευόμενες εφημερίδες μιλούσαν για δικτατορία. Η πολιτική ένταση, όμως, την περίοδο εκείνη ήταν τόσο οξεία ώστε οι χαρακτηρισμοί ενείχαν στοιχεία υπερβολής και οι όποιες εξουσιαστικές πρακτικές είχαν άλλα μέτρα σύγκρισης από τα σύγχρονα και εξυπηρετούσαν άλλες ανάγκες.

<http://el.wikipedia.org>

απαντήσεις

(σχ. βιβλίο, σελ. 73-74: «Ο Κωλέττης, ως αρχηγός ... κοινοβουλευτικής δικτατορίας»

κείμενο:

1. συνεχείς παρεμβάσεις προς όφελος της χώρας, που αντιπροσώπευε το κάθε κόμμα. ...
2. στρέφοντας το φιλικό του τύπο εναντίον του. Οι οικογενειακές φατρίες επικρατούσαν ακόμα δυσχεραίνοντας το έργο της κυβέρνησης. ...
3. προσπάθησε την οικονομική ανάκαμψη της χώρας, ασκώντας διπλωματία προς τις Μεγάλες Δυνάμεις, ενώ παράλληλα έθετε το στόχο της διεύρυνσής της προς τα παλαιά σύνορα της Αυτοκρατορίας.
4. Η πολιτική ένταση, όμως, την περίοδο εκείνη ήταν τόσο οξεία ώστε οι χαρακτηρισμοί ενείχαν στοιχεία υπερβολής)

Τρία κείμενα για τα πολιτικά κόμματα

κείμενο 1

Οι εκλογές Νοεμβρίου 1910 (σελ. 90, «Ο Βενιζέλος πήρε ... σε σύνολο 362».)

Η ομάδα των Ιαπώνων (σελ. 86. «Το μοναδικό νέο ... περιορισμό της γραφειοκρατίας».)

Το «λαϊκό κόμμα» του Αλ. Παπαναστασίου. (σελ. 93, «Σοβαρότερη απ' όλες τις ομάδες ... υποστήριξη στους φιλελευθέρους».)

Τα παλαιά κόμματα πήραν την απόφαση να μην πάρουν μέρος στις εκλογές της 28 Νοέμβρη 1910. Εισηγητής της αποχής ήταν ο Γ. Θεοτόκης. Μαζί τους συμφώνησε και ο Δημ. Γούναρης. Όταν οι φίλοι του διαφώνησαν για την απόφασή του αυτή, απάντησε:

«Ποιον κύρος δύναται να έχη το νέον Σύνταγμα όταν ψηφισθή από Βουλήν της οποίας δεν μετέχουν ο Θεοτόκης, ο Ράλλης και όλοι οι σοβαροί κοινοβουλευτικοί άνδρες του τόπου;»

Είτε μια βλακεία που ήταν ίση με το μπόι του. Τα συντάγματα έχουν κύρος όχι όταν ψηφιστούν από τους Θεοτόκηδες και Ράλληδες, αλλά όταν αντικαθρεφτίζουν τη θέληση της πλειοψηφίας του λαού. Ο Γούναρης είχε τώρα περάσει χωρίς προσχήματα στην αντίδραση και γι' αυτό μωρολογούσε.

Αντίθετα από το Γούναρη που διάψευσε τις ελπίδες που στήριξαν σ' αυτόν οι Πατρινοί, καθώς και πολλοί νεοϊδεάτες, οι κοινωνιολόγοι, με επικεφαλής τον Αλεξ. Παπαναστασίου, άρχισαν να κινούνται.

Όχι μόνο όταν έγινε το στρατιωτικό κίνημα, ο Παπαναστασίου σαν αντιπρόσωπος της «Κοινωνιολογικής Εταιρείας», σύνταξε ολόκληρο πρόγραμμα με τον τίτλο: «Τι πρέπει να γίνη» και το έδωκε στον αρχηγό του Σ.Σ. Ν. Ζορμπά, αλλά προσπάθησε να οργανώσει νέο κόμμα έχοντας σύμφωνους τους κοινωνιολόγους.

Κατά τα μέσα του 1910 την πολιτική τους ομάδα οι κοινωνιολόγοι την ονομάσανε «Λαϊκόν Κόμμα». Δημοσίεψαν μάλιστα και το πολιτικό πρόγραμμά τους που το είχε συντάξει ο Παπαναστασίου.

Όμως, όπως ξέρουμε, οι προσπάθειές τους αυτές δε βρήκαν απήχηση στα πλατιά στρώματα του λαού. Οι κοινωνιολόγοι ήταν γνωστοί σε πολύ μικρούς κύκλους. Δεν είχαν λοιπόν το απαιτούμενο κύρος και αίγλη για να τους προσέξουν οι λαϊκές μάζες.

Γιάννη Κορδάτου, Ιστορία της νεώτερης Ελλάδας, τ. Ε', εκδ. 20^{ος} αι. σελ. 226-227

κείμενο 2

Ποια είναι και πως καθορίζεται η δομή του βενιζελικού κόμματος μετά τις εκλογές 12 Μαρτίου 1912; (σελ. 91-92, «Όσον αφορά τη δομή κάθε άλλο κόμμα».)

Η Αναθεωρητική Βουλή, αφού περάτωσε τις εργασίες της γύρω στο σύνταγμα και ψήφισε τα στρατιωτικά νομοσχέδια για την εκ βάρων αναδιοργάνωση των ενόπλων δυνάμεων (ξένη εκπαιδευτική αποστολή, ανανέωση του οπλισμού, προμήθεια νέων μονάδων του στόλου μεταξύ των οποίων και ή αγορά του ισχυρού για την εποχή του θωρηκτού «Αβέρωφ») διαλύθηκε και προκηρύχθηκαν νέες εκλογές για τις 12 Μαρτίου 1912.

Όσοι από τούς βουλευτές των Φιλελευθέρων της Αναθεωρητικής Βουλής έδειξαν ανεξαρτησία γνώμης σε κεφαλαιώδη θέματα του κοινωνικού και τού εκπολιτιστικού βίου όπως ήταν το αγροτικό, το εργατικό ή το γλωσσικό, ήσαν εναντίον της διάλυσης της Βουλής, γιατί είχαν αντιληφθεί ότι ο Βενιζέλος δεν θα τούς επαναπροσλάμβανε στους κομματικούς του συνδυασμούς, επειδή σχεδίαζε να επιβάλει σιδηρά πειθαρχία μέσα στο κόμμα, καταργώντας την πολιτική και ιδεολογική πολυφωνία.

Τάσου Βουρνά, Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας 1909-1940, σελ. 103-104, εκδ. αφων Τολίδη.

κείμενο 3

Ο ρόλος του κόμματος του Θεοτόκη μετά το 1909 (σελ. 93, «Το κόμμα του Θεοτόκη ... των Αντιβενιζελικών».)

Εκλογές Αυγούστου 1910 (σελ. 89-90, «Πριν από τις εκλογές ... μετά την παραίτηση της Κυβέρνησης Δραγούμη (6 Οκτωβρίου 1910).»

Εκλογές Νοεμβρίου 1910 (σελ. 90-91, «Ο Βενιζέλος πήρε εντολή κοινοβουλευτικές συζητήσεις κλπ.»)

Εκλογές Δεκεμβρίου 1915 και συνέπειες (σελ. 94-95, «Στις εκλογές που προκηρύχθηκαν ... τα κόμματα της αντιπολίτευσης.»)

Διαδοχή θρόνου (σελ. 93)

Ο Θεοτόκης παραιτήθηκε στις 7 Ιουλίου 1909. Συνέχισε όμως και μετά την παραίτηση του να μετέχει ενεργά στην πολιτική ζωή του τόπου και το Σεπτέμβριο του 1915 ανέλαβε το υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως στη κυβέρνηση Ζαΐμη, ενώ έναν μήνα αργότερα μετάσχει στην κυβέρνηση Σκουλούδη.

Εκλέχθηκε βουλευτής τις εκλογές της 8^{ης} Αυγούστου 1910, ενώ ύστερα από κοινή συμφωνία με τους άλλους πολιτικούς αρχηγούς, απέσχε από τις εκλογές της 28^{ης} Νοεμβρίου 1910, γιατί διαφώνησε με την πρόωρη διάλυση της αναθεωρητικής Βουλής, διάλυση που τη χαρακτήρισαν τη συνταγματική. Απεσταλμένος του βασιλέως και της κυβερνήσεως πήγε στη Ρώμη, στο Παρίσι, στο Βερολίνο, και στο Βουκουρέστι για να αναγγείλει την επίσημη άνοδο του Κωνσταντίνου στο θρόνο, μετά τη δολοφονία του Γεωργίου, στις 5 Μαρτίου του 1913.

[...]

Στις 6 Δεκεμβρίου 1915 ο Θεοτόκης εκλέχθηκε για τελευταία φορά βουλευτής. Στις εκλογές εκείνες απέσχε το κόμμα των Φιλελευθέρων του Βενιζέλου και Θεοτόκης, σε επιστολή του της 25^{ης} Νοεμβρίου 1915 προς τον αδελφό του Μίκιο - που ήταν κι αυτός υποψήφιος κι είχε παραμείνει στην Κέρκυρα- έγραφε τα εξής προφητικά: «οι εκλογές αυτές είναι οι ευκολότερες της σταδιοδρομίας μου, αφού δεν έχουμε αντίπαλο. Όμως φοβούμαι πως είναι η αφετηρία συμφορών».

Γεωργίου Ράλλη, Γεώργιος Θεοτόκης, εκδ. ευρωεκδοτική, σελ. 327-329

Λαμβάνοντας υπόψη σας το κείμενο του βιβλίου σας και το περιεχόμενο του παραθέματος:

- α) Να παρουσιάσετε τα αιτήματα των οποίων εκφραστής υπήρξε ο Α. Κουμουνδούρος.**
- β) Να τεκμηριώσετε το περιεχόμενο της φράσης «ο Κουμουνδούρος είχε όλες τις αρετές που πρέπει να στολίζουν έναν κοινοβουλευτικό άνδρα».**
- γ) Να αντιπαραθέσετε την κοινοβουλευτική συμπεριφορά του Κουμουνδούρου μ' εκείνη του Κωλέττη.**

Κουμουνδούρος, ο πρώτος πολιτικός με συνείδηση κοινοβουλευτική

Ο Κουμουνδούρος μπορεί να θεωρηθεί ως ο πρώτος Έλληνας πολιτικός με συνείδηση κοινοβουλευτική. Ήθελε η κυβέρνησή του να στηρίζεται στην πλειοψηφία των βουλευτών και γι' αυτό, μιλώντας στην βουλή, προσπαθούσε να πείσει και όχι να δελεάσει όπως επιδίωκε ο Δεληγιώργης. Εκτιμούσε την αγχίνια του Βούλγαρη και σεβόταν την πατριαρχική νοοτροπία του, αλλά αρνιόταν να υποταχθεί στον αυταρχισμό του. Συμπαθούσε το Δεληγιώργη, αλλά δεν τον εμπιστευόταν, γι' αυτό και δε συνεργάστηκε μαζί του. Εκτιμούσε τον Τρικούπη, αλλά και τον αντιπαθούσε βαθύτατα, γι' αυτό και τον

χρησιμοποίησε μια και μόνη φορά. Ο Κουμουνδούρος είχε όλες τις αρετές που πρέπει να στολίζουν ένα κοινοβουλευτικό άνδρα. Ψυχραιμία, ανεξικακία, ελαστικότητα, προσαρμοστικότητα, καλή διάθεση, ευγένεια στους τρόπους, επιμέλεια, εργατικότητα, επιμονή, όσο και υπομονή, πραότητα. Δεν θύμωνε και δεν λύπησε σχεδόν, κανένα, γι' αυτό και τον χαρακτήριζαν «γλυκύτατο». Με απόλυτη ευλάβεια τηρούσε όλους τους κανόνες στο κοινοβουλευτικό παιχνίδι και δεν προσπάθησε ποτέ να βγει έξω από τα συνταγματικά πλαίσια. Αυτό που δεν του πήγαινε ήταν να βρεθεί στην ίδια κυβέρνηση με το Βούλγαρο ...

Ι.Ε.Ε., τόμος ΙΓ', σ. 248 (το κείμενο περιέχεται και στο βιβλίο του Κέντρου Εκπαιδευτικής Έρευνας του ΥΠΕΠΘ, Αξιολόγηση των Μαθητών στα Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, σελ. 2007)

σχολικό βιβλίο σελ. 76